
Inhoud

Een bijbelvertaling in eenvoudig Nederlands	p. 3
Clazien Verheul	
I Korintiërs 11:2-16 ontsluit in Nederlandse Bijbel- vertalingen?.....	p. 13
André Kamphuis	
<i>Uitgelezen: bijbeluitgaven in de NBG-bibliotheek (8).....</i>	<i>p. 23</i>
Statenbijbel: kritiek en nieuwe uitgaven	
Anne Jaap van den Berg en Boukje Thijs	
De Bijbel in de tegenwoordige tijd	p. 32
Theo Janssen	
Vertaalaantekeningen bij het oecumenisch leesrooster (2).....	p. 44
Jaap van Dorp, Matthijs de Jong en Clazien Verheul	
Kort Nieuws	p. 54

Onmisbare boeken voor het werk aan een bijbelvertaling in eenvoudig
Nederlands

Foto: NBG/Sandra Haverman

Een bijbelvertaling in eenvoudig Nederlands

Clazien Verheul

Wie denkt met *De Nieuwe Bijbelvertaling (NBV)* niet alleen een moderne vertaling, maar ook een gemakkelijke vertaling aan te schaffen, komt bedrogen uit. Een vertaling in ‘natuurlijk Nederlands’ is niet hetzelfde als een vertaling in ‘eenvoudig Nederlands’. In het NBV-project is de lezer op wie de vertaling zich in zijn taalgebruik richt, dan ook omschreven als ‘de geoefende lezer.’ Maar niet alle Nederlanders zijn geoefende lezers, wat de laatste jaren o.a. door de Stichting Lezen en Schrijven regelmatig onder de aandacht is gebracht. Het NBG stelt zich ten doel zoveel mogelijk mensen met de Bijbel te bereiken en aan te spreken. Om ook laaggeletterde lezers te bereiken is een bijbelvertaling in eenvoudig Nederlands een noodzakelijke aanvulling op het bestaande spectrum van bijbelvertalingen.

Laaggeletterdheid

De Nederlandse Taalunie vroeg in 2004 met *Laaggeletterd in de Lage Landen. Hoge prioriteit voor beleid* aandacht voor laaggeletterdheid in Nederland en Vlaanderen. In deze studie worden de resultaten van een internationaal vergelijkend onderzoek naar functionele geletterdheid van volwassenen weergegeven, het *International Adult Literacy Survey*. Geletterdheid wordt in het IALS-onderzoek omschreven als ‘de vaardigheid om gedrukte en geschreven informatie te gebruiken om te functioneren in de maatschappij, om persoonlijke doelstellingen te bereiken en de persoonlijke kennis en kunde te ontwikkelen.’¹ In het onderzoek worden vijf niveaus van taalvaardigheid onderscheiden: het laagste niveau behelst alleen de technische vaardigheid van lezen en schrijven en het hoogste niveau vereist het trekken van ingewikkelde conclusies. Wie op het laagste niveau functioneert kan zijn eigen naam en adres, vertrouwde woorden en zeer eenvoudige zinnen lezen. Op dit

---

niveau, dat te laag is om zelfstandig maatschappelijk te functioneren, bevindt zich volgens het IALS-rapport 10,3% van de volwassenen in Nederland. Een tweede groep van 27,1% functioneert op een niveau hoger, en kan korte teksten lezen over een concreet onderwerp en een bekende context, met een duidelijke structuur en een heldere lay-out, duidelijk opgebouwde zinnen en frequent voorkomende woorden.² De geletterdheid van deze groep ligt onder het niveau dat als noodzakelijk gezien wordt om volwaardig aan de kenniseconomie en de westerse samenleving te kunnen deelnemen. Tot deze groepen laaggeletterden behoren allochtonen en autochtonen, ouderen en jongeren. Het gaat om mensen die niet of nauwelijks naar school geweest zijn of er onvoldoende hebben leren lezen en in hun sociale situatie weinig tot lezen en schrijven gestimuleerd worden.

Het IALS-onderzoek is in de jaren negentig gehouden. Het in 2006 voor de derde maal uitgevoerde internationale onderzoek naar de leesvaardigheid van 15-jarigen, PISA, concludeert dat 15,1% van de 4870 bij het onderzoek betrokken vijftienjarigen op een zo laag niveau leest dat ze moeite zullen hebben om volwaardig aan een gecompliceerde maatschappij mee te doen.³

Bijbelvertalingen

Voor lezers met een beperkte leesvaardigheid is geen complete bijbelvertaling beschikbaar. De NBV richt zich op geoefende lezers. De vertaling is door zijn hedendaags taalgebruik en zijn contextuele vertaalstrategie gemakkelijker te lezen dan oudere en meer letterlijke vertalingen. Maar de gehele breedte van de Nederlandse taal is erin gebruikt: de lezer wordt geconfronteerd met lange zinnen, zinnen met meerdere bijzinnen, leenwoorden, abstracte termen, archaische woorden, impliciete verbanden, retorische vragen en ingewikkelde beeldspraak. Voor de *Willibrordvertaling* (WV) geldt een soortgelijke karakteristiek. De *Groot Nieuws Bijbel* (GNB) streeft naar begrijpelijkheid, maar de nadruk ligt daarbij vooral op het vermijden van specifiek jargon. De GNB is dan ook bedoeld voor lezers die geen of weinig ervaring hebben met traditioneel bijbels en kerkelijk taalgebruik en niet voor mensen met een algemeen geringe leeservaring.

Voor de *Startbijbel* (SB) was een eenvoudig taalniveau juist het belangrijkste uitgangspunt. De doelgroep van de SB bestaat uit kinderen van 9-13 jaar. In 1989 verscheen een eerste selectie van bijbelboeken, in 1994 werd onder dezelfde titel een uitgebreidere editie uitgegeven, waarin een omvangrijker selectie opgenomen is. De keuze van teksten moest een enigszins representatief beeld geven van de diverse genres en stijlsorten en geschikt zijn voor kinderen. Tijdens het project is er herhaaldelijk

---

discussie geweest over de vraag welke selectie godsdienstpedagogisch verantwoord was in verband met godsbeeld, hoeveelheid geweld en seksualiteit. Hoewel het aanvankelijk de bedoeling was om een complete bijbelvertaling te maken, is het gebleven bij een selectie.

In het begin van het Startbijbelproject werden kinderen, doven, laaggeletterden en etnische minderheden als doelgroep gezien. Later heeft men zich vooral op kinderen gericht, waarbij de leeftijdsgrens opschroef van 7 naar 9 jaar. Men ging ervan uit dat de teksten ook geschikt zouden zijn voor volwassenen met een lager leesniveau, wat later door berichten uit de praktijk bevestigd werd.⁴ Daarom is in 1997 onder de titel *StartersBijbel* de Startbijbeltekst zonder illustraties – en zonder versnummers – uitgegeven.

Uit onderzoek door studenten uit Tilburg en Groningen komt de SB naar voren als een vertaling die inderdaad begrijpelijker is dan andere vertalingen (GNB en WV), maar toch nog erg moeilijk voor zwakke lezers, met name de gecompliceerde teksten als brieven en profeten.⁵

Basisbijbel

De gedachte aan een complete 'Startbijbel' is gedurende het NBV-project op de achtergrond geraakt maar nooit helemaal opgegeven. De hierboven genoemde onderzoeken en de recente aandacht voor laaggeletterdheid waren een extra motivatie om te onderzoeken of een complete bijbelvertaling in eenvoudig Nederlands te verwezenlijken zou zijn. In 2006 zijn in een pilotproject drie korte teksten (1 Koningen 3:16-28, Psalm 27 en 1 Korintiërs 1) vertaald op een taalniveau dat lager ligt dan dat van de SB. De vertaalde teksten zijn voor commentaar voorgelegd aan laaggeletterde lezers, aan predikanten en docenten die bekend zijn met deze lezers en aan deskundigen op het terrein van eenvoudig communiceren. De evaluatie van deze proef was positief. De behoefte aan een eenvoudige vertaling werd bevestigd en het niveau en het karakter van de gemaakte proeven werd positief beoordeeld.

Eind 2006 gaf het NBG-bestuur opdracht tot verdere verkenning van de mogelijkheden voor een vertaling in eenvoudig Nederlands en eind 2007 is besloten tot uitvoering van het project onder de voorlopige titel *Basisbijbel*.

Uitgangspunten

Een bijbelvertaling in eenvoudig Nederlands richt zich op de zwakke lezer, de lezer met beperkte leesvaardigheid, dat wil zeggen het hogere niveau van de laaggeletterden.⁶ Hoewel lezers voor wie het Nederlands de tweede taal is, immigranten en doven, ten dele andere moeilijkheden ondervinden bij het lezen en begrijpen van teksten, zal een Bijbel in

---

eenvoudig Nederlands ook voor deze doelgroep beter te begrijpen zijn dan bestaande bijbelvertalingen.

De *Basisbijbel* zal in tegenstelling tot de SB geen selectie geven, maar alle canonieke boeken bevatten. Het is wellicht niet aannemelijk dat veel laaggeletterde lezers de bijbel van begin tot eind zullen lezen, maar ook deze lezers kunnen zo zelf bepalen wat ze wel of niet lezen. Vooralsnog blijft de vertaling beperkt tot de canonieke boeken, om de kosten van het project te beperken en omdat uit verkoopgegevens blijkt dat de vraag naar uitgaven met deuterocanonieke boeken minder groot is.

De *Basisbijbel* wordt vertaald uit de brontekst, waarbij gebruikgemaakt wordt van de Startbijbeltekst en van het onderzoeksmateriaal dat is geproduceerd voor de NBV. In principe worden de exegetische keuzes van de NBV gevolgd. Beslissingen van macrostructurele aard staan echter voor de *Basisbijbel* ter discussie, omdat laaggeletterde lezers voornamelijk op microniveau lezen. Ook de tekstindeling in perikopen en alinea's zal in deze vertaling afwijken van die in de NBV. De weergave van verschillen in genre, stijl en register zal ondergeschikt zijn aan de begrijpelijkheid van de tekst, al zullen globale verschillen wel zichtbaar zijn; zo zullen de Psalmen een poëtische vorm krijgen. Begrijpelijkheid van de tekst zal telkens richtlijn zijn voor het maken van vertaalkeuzes en voor de aard en het aantal van de toe te passen vertaaltransformaties. Zo zullen explicitering, implicitering en generalisatie vaker voorkomen dan in een vertaling als de NBV. Net als bij andere vertaalprojecten wordt samengewerkt door brontekstkenners en doeltaalkenners.

De lezers van de *Basisbijbel* zullen waarschijnlijk allereerst gezocht moeten worden onder mensen die al een zekere band met christendom en geloof hebben. Laaggeletterde lezers lezen weinig en ook in een eenvoudige vertaling blijft de Bijbel voor hen een dik en moeilijk boek. Of een lezer een tekst begrijpt wordt niet alleen bepaald door de complexiteit van de tekst; voorkennis van de lezer over het onderwerp van de tekst is erg belangrijk en ook leesmotivatie speelt een rol. Wie belangstelling heeft voor geloof en Bijbel, zal de Bijbel eerder ter hand nemen en wie iets weet van geloof en Bijbel zal meer van de inhoud begrijpen.

Eenvoudig Nederlands

In ouder onderzoek naar de invloed van de woordenschat op het begrijpen van een tekst is voornamelijk het effect van woordlengte onderzocht. De invloed van woordlengte op tekstbegrip wordt veroorzaakt door de grotere verwerkingscapaciteit die voor langere woorden nodig is. In op dit onderzoek gebaseerde leesbaarheidsformules wordt de gemiddelde woordlengte – naast zinslengte – als criterium gebruikt om de complexiteit van een tekst te voorspellen. In adviezen

---

voor het schrijven van eenvoudige teksten wordt dan ook het veelvuldig gebruik van woorden van drie lettergrepen of meer ontraden. Belangrijker dan de lengte is het karakter van woorden. Infrequente woorden zijn lastiger dan woorden die vaak gebruikt worden. Ook abstracte woorden en figuurlijk taalgebruik versterken de complexiteit van een tekst; in adviezen voor eenvoudig communiceren wordt vaak aangeraden beeldspraak en idioom te beperken.

Voor de *Basisbijbel* zijn de ruim 2000 woorden van het *Basiswoordenboek Nederlands* van Wolters-Noordhoff uitgangspunt bij de woordkeuze, het woordenboek *Nederlands als tweede taal (NT2)* van Van Dale fungeert als aanvulling. Ongebruikelijke woorden die niet te vermijden zijn worden toegelicht.⁷

In de oude leesbaarheidsformules is behalve woordlengte ook de lengte van zinnen een belangrijk criterium om tekstcomplexiteit te meten. In richtlijnen wordt vaak een gemiddelde zinslengte van niet meer dan twaalf woorden per zin aangehouden. Uit onderzoek naar het nut van leesbaarheidsformules in de praktijk blijkt dat korte zinnen niet altijd een positief effect hebben. Waar dat wel het geval is, is de invloed van zinslengte indirect: de betere begripelijkheid lijkt dan vooral het gevolg van de eenvoudiger zinsstructuren in de kortere zinnen. Ook dit gegeven is in schrijfadvisen terug te vinden. Er wordt geadviseerd het gebruik van samengestelde zinnen of van zinnen met meer dan een bijzin te vermijden. Passieve zinnen staan vanouds bekend als onaantrekkelijker en lastiger dan actieve zinnen en nog steeds wordt in de praktijk aangeraden dergelijke constructies te vermijden. Ook nominale constructies kunnen volgens traditionele adviezen beter vermeden worden, omdat ze een tekst minder concreet maken.

Een doorzichtige zinsstructuur is voor de *Basisbijbel* het belangrijkste uitgangspunt op zinsniveau; zinnen bevatten in de regel niet meer dan één bijzin en zijn niet erg lang, passieve en nominale constructies worden met beleid gebruikt.

Tekstsamenhang

Maar eenvoudige zinnen en gewone woorden zijn niet voldoende. Om een tekst te begrijpen moet een lezer zich een samenhangende voorstelling vormen van de informatie in de tekst. Daarom is tekstsamenhang belangrijker voor leesbaarheid en begripelijkheid dan oppervlakteverschijnselen als zinslengte en woordlengte. De samenhang betreft zowel referentiële verbanden als coherentierelaties: de verwijzing naar personen en zaken in de tekst moet duidelijk zijn, en de verbanden tussen zinnen onderling en tussen zinnen en grotere tekstgehlen moeten begripelijk zijn. Wanneer verwijzing door middel van voornaamwoorden

---

ambigu is, verdient in een leesbare tekst herhaling van de referent de voorkeur; daarbij zal eerder van letterlijke herhaling gebruikgemaakt worden dan van variatie met synoniemen. Coherenterelaties moeten in een eenvoudige tekst bij voorkeur expliciet gemaakt worden door duidelijke verbindingswoorden of -zinnen. Zonodig zal in de *Basisbijbel* ook geherstructureerd worden. Een heldere lay-out kan de tekststructuur ondersteunen. In de *Basisbijbel* worden korte perikopen aangeboden van enkele korte alinea's, met een opschrift waarin de hoofdgedachte van de perikoop wordt samengevat.

Het lezen en begrijpen van een tekst is een proces waarbij het verwerken van de letterlijke vorm en inhoud nog maar de eerste stap is. Voor een werkelijk begrip moet uiteindelijk de informatie van de tekst geïntegreerd worden in de informatie die de lezer al heeft. Ook in een eenvoudige versie blijft de Bijbel in dit opzicht een moeilijke tekst, die in eerste instantie vooral lezers zal bereiken die al enige kennis van en belangstelling voor de Bijbel hebben. Om de laatste stap in het leesproces ook voor anderen te vergemakkelijken zal behalve een eenvoudige vertaling ook toelichting en achtergrondinformatie nodig zijn.

Enkele teksten

Het karakter van de *Basisbijbel* is het beste te illustreren met enkele voorbeelden van vertaalde teksten, waarbij de tekst in eenvoudig Nederlands voor de duidelijkheid naast de tekst van de NBV is gezet.

Ruth 3:2

<i>De Nieuwe Bijbelvertaling</i>	<i>Basisbijbel</i>
Boaz, bij wie je gewerkt hebt, is zoals je weet familie van ons. Vanavond zal hij op de dorsvloer gerst wannen.	Je weet toch dat Boaz familie van ons is? Die Boaz bij wie je koren ging zoeken. Hij is vanavond op het land aan het werk.

De zinnen in de Basisbijbeltekst zijn eenvoudig; voor 'gerst wannen op de dorsvloer' is een generieke formulering gekozen: op het land werken.

<i>De Nieuwe Bijbelvertaling</i>	<i>Basisbijbel</i>
<p>U bent mij altijd tot hulp geweest, verstoot mij niet, verlaat mij niet, God, mijn behoud. Al verlaten mij vader en moeder, de HEER neemt mij liefdevol aan.</p>	<p>U hebt mij altijd geholpen, jaag mij nu niet weg. U bent mijn redder, God, laat mij niet alleen. Al laat iedereen mij alleen, zelfs mijn vader en moeder, u blijft vol liefde voor mij zorgen.</p>

In de Basisbijbeltekst zijn gewone woorden gekozen (helpen, weggagen, alleen laten, redder), de woordvolgorde in de zinnen is eenvoudig (eerst het subject ‘iedereen’ en dan het object ‘mij’) en het tekstgeheel is helder door herstructurering van het chiasme in de eerste regels tot een geheel parallelle constructie, maar vooral door de harmonisering van ‘u’ en ‘HEER’.

1 Tessalonicenzen 3:3-4

<i>De Nieuwe Bijbelvertaling</i>	<i>Basisbijbel</i>
<p>[Timoteüs moest u sterken en aanmoedigen in uw geloof,]³ zodat u zich niet uit het veld zou laten slaan door de tegenspoed die u ondervindt. U weet tenslotte zelf dat wij die moeten ondergaan. ⁴ Toen we bij u waren, hebben we u al gezegd dat ons tegenspoed te wachten stond; die is dan ook gekomen, zoals u ondervonden hebt.</p>	<p>[Ik stuurde Timoteüs] om jullie moed in te spreken. ³⁻⁴ Want jullie moeten op God blijven vertrouwen, ondanks alle moeilijkheden. Die moeilijkheden horen nu eenmaal bij het geloof. Dat heb ik verteld toen ik bij jullie was. Nu hebben jullie gemerkt dat die moeilijkheden inderdaad gekomen zijn.</p>

Opnieuw zijn gewone woorden gekozen en korte duidelijke zinnen gevormd. In deze tekst zijn duidelijke verwijzingen belangrijk. De geadresseerden van de brief worden in de *Basisbijbel* met ‘jullie’ aangesproken, omdat bij ‘u’ het onderscheid tussen enkelvoud en meervoud niet duidelijk is. In de NBV wordt – conform de brontekst –

---

afwisselend met ‘ik’ en ‘wij’ naar de afzender verwezen, waarbij het vaak niet duidelijk is of Paulus alleen naar zichzelf verwijst of ook naar Silvanus en Timoteüs, die volgens het begin van de brief medeafzenders zijn. In de *Basisbijbel* wordt consequent ‘ik’ gebruikt. Een ander aspect van referentiële samenhang in dit fragment is de herhaling van ‘moeilijkheden’ in plaats van een voornaamwoordelijke verwijzing.

Slot

Uit de bovenstaande voorbeelden blijkt dat vertalen in eenvoudig Nederlands in sommige gevallen alleen een kwestie is van alledaagse woorden kiezen en korte zinnen maken. Meestal zijn vertaaltransformaties als impliciteren en expliciteren, generaliseren, harmoniseren en herstructureren nodig. Ook dan blijft de inhoud van de Bijbel soms weerbarstig. Maar een vertaling op een taalniveau dat aansluit bij de mogelijkheden van zwakke lezers, verkleint de afstand tussen tekst en lezer en geeft ook deze lezers de mogelijkheid om zich op de inhoud van de tekst te concentreren

Noten

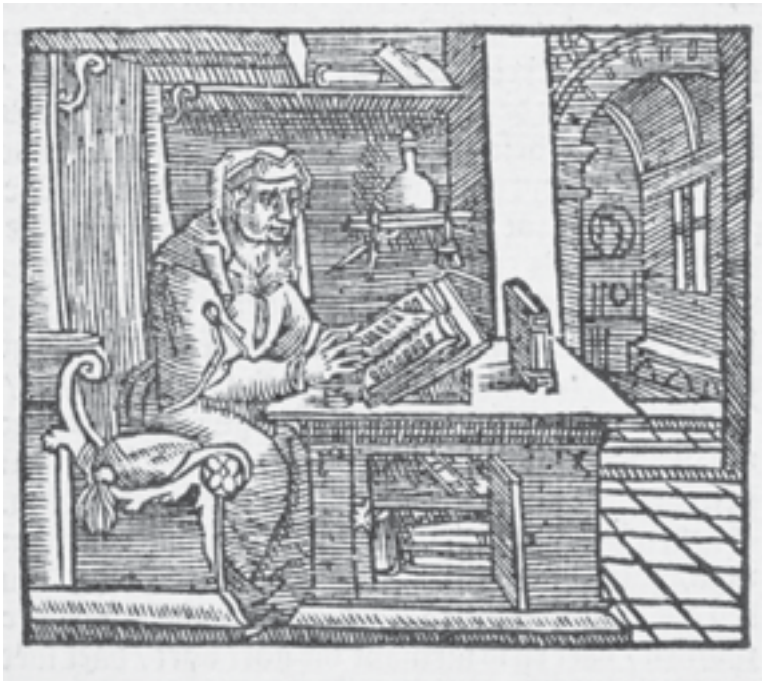
- 1 *Laaggeletterd in de Lage Landen. Hoge prioriteit voor beleid*, Den Haag 2004, p. 9. Er werd niet alleen proza-geletterdheid gemeten (verwerken van informatie uit geschreven en gedrukte bronnen), maar ook documentgeletterdheid (hanteren van gebruiksaanwijzingen, tabellen en grafieken) en kwantitatieve geletterdheid (invullen van een cheque, berekenen van rente).
- 2 In Vlaanderen liggen de cijfers iets hoger.
- 3 Ook in dit onderzoek werd niet alleen het lezen van teksten maar ook het begrijpen van lijsten, formuleren en grafieken getoetst.
- 4 In het NBG-archief bevinden zich enkele verzoeken om uitgaven voor volwassenen, hetzij in de vorm van de SB met andere illustraties, hetzij in de vorm van een complete bijbelvertaling in eenvoudig Nederlands.
- 5 Zie De Blijzer en Maas 1998, Kloet en Maas 1998 en Heijs 2005. Ook medewerkers van BureauTaal en de Stichting Makkelijk Lezen, praktijkdeskundigen op het terrein van eenvoudig Nederlands, beoordeelden in 2006 de *Startbijbel* als voor zwakke lezers van een te hoog niveau.
- 6 Dit niveau komt overeen met niveau B1 van het Common European Framework, dat in de Europese Unie als referentiekader voor de beheersing van vreemde talen is ontwikkeld en dat in Nederland voor het onderwijs van het Nederlands als tweede taal functioneert. Het vergelijkbare niveau in de basiseducatie is niveau 3. Zie *Laaggeletterd in de Lage Landen* p. 13-20.
- 7 Het ‘français fondamental’, het taalniveau waar de Franse bijbelvertaling *Parole de Vie* van uitgaat, bedient zich van een basiswoordenschat van 3500 woorden.

Geraadpleegde literatuur

- H. Bakker-Renes, M. Hoefnagel, 'Teksten in gewone taal' in: *Tekstblad* maart 2005, 41-45.
- F. de Blijzer en I. Maas, *De Startbijbel. Een vergelijkend lezersonderzoek*, Tilburg 1998 (interne publicatie).
- J.H.M.E. Broeyer-Bogers, *De lange weg naar de Startbijbel*. Utrecht z.j. [1989] (interne publicatie).
- Derjan Havinga-Heijs, 'De Bijbel in eenvoudige taal' in: *Met Andere Woorden* 25/1 (maart 2006), 15-23.
- Derjan Heijs, *Begrijp je de Bijbel? Een onderzoek naar de vereenvoudiging van profetische en epistolaire teksten*, Groningen 2005 (interne publicatie)
- H.W. Hollander, 'De Startbijbel. Kinderen laten kennismaken met de bijbel' in: *Met Andere Woorden* 8/2 (juni 1989), 3-8.
- P. de Kleijn en E. Nieuwborg, *Basiswoordenboek Nederlands*, Groningen/Houten 2001?
- L. Kloet en I. Maas, *De Startbijbel, Een doelgroeponderzoek via diepte-interviews*, Tilburg 1998 (interne publicatie).
- Laaggeletterd in de Lage Landen. Hoge prioriteit voor beleid*, Den Haag 2004.
- Leo Noordman en Alfons A. Maes, 'Het verwerken van tekst' in: Antoine Braet (red.): *Taalbeheersing als communicatiewetenschap. Een overzicht van theorievorming, onderzoek en toepassingen*, Bussum 2000, 29-60.
- Henk Pander Maat, *Tekstanalyse. Wat teksten tot teksten maakt*, Bussum 2002.
- Van Dale Pocketwoordenboek Nederlands als tweede taal (NT2)*, Utrecht/Antwerpen z.j. [2003].
- L. Wierenga, 'De taal is sterker dan de leer. Over begrijpelijke Franse bijbelvertalingen' in: *Met Andere Woorden* 24/3 (september 2005), 14-21.

Drs. C. Verheul is als neerlandicus verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

Paulus, uit: *Den gheheelen bybel [...]*, Leuven 1548.

Foto: NBG/Sandra Haverman

I Korintiërs 11:2-16 ontsluit in Nederlandse Bijbelvertalingen?

André Kamphuis

I Korintiërs 11:2-16, het gedeelte over de hoofdbedekking in de christelijke samenkomst, wordt wel als een van de moeilijkste passages uit het Nieuwe Testament beschouwd. De weergave van dit gedeelte in de Statenvertaling (SV), Groot Nieuws Bijbel (GNB) en De Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) levert de lezer een verwarrend beeld op.

Volgens de SV moet een vrouw een hoofdbedekking dragen omdat zij onder de macht van een man staat, dus als een teken van haar onderdanigheid. Volgens de GNB hoeft een vrouw helemaal geen hoofdbedekking te dragen, omdat haar haar al fungeert als een bedekking. En de manier waarop de NBV vers 10 heeft weergegeven ('daarom moet een vrouw zeggenschap over haar hoofd hebben'), lijkt het tegenovergestelde te zeggen van hetzelfde vers in alle andere Nederlandse bijbelvertalingen. De meeste tegenstrijdigheden worden veroorzaakt door de complexiteit van Paulus' argumentatie. In dit artikel¹ concentreer ik mij op de exegese achter drie specifieke vertaalkeuzes en op de manier waarop deze verbonden zijn met het vertaaldoel en de functie van een bijbelvertaling.²

Vertalen is kiezen, maar dan wel uit mogelijkheden die de grondteksten zelf aanreiken. Exegese is het vertrekpunt voor het vertaalproces, maar ook binnen het exegetisch raamwerk moet nog steeds gekozen worden. De totaalexegese van een perikoop heeft gevolgen voor de vertaling van kleinere teksteenheden. Daarom geef ik eerst een samenvatting van mijn onderzoek naar de inhoud en achtergrond van Paulus' voorschriften over de hoofdbedekking in 1 Korintiërs 11:2-16.

Argumentatie

Na het compliment in vers 2 formuleert Paulus in vers 3 zijn vertrekpunt voor het betoog: iedereen heeft een ‘hoofd’, zowel de man als de vrouw. In de hierop volgende verzen (4-6) maakt hij duidelijk dat wat iemand met zijn fysieke hoofd doet gevolgen heeft voor iemands metaforische hoofd. Een man maakt zijn hoofd, Christus, te schande als hij met bedekt hoofd bidt of profeteert. Een vrouw maakt haar hoofd, de man, te schande als zij met onbedekt hoofd bidt of profeteert. Paulus zet een onbedekt hoofd op één lijn met een kaalgeschoren hoofd.

In de verzen 7-12 redeneert Paulus vanuit de scheppingsverhalen uit Genesis 1 en 2. Hiermee maakt hij duidelijk dat de man de glorie van God weerspiegelt en de vrouw de glorie van de man (al betekent dit geen ontkenning van het feit dat ook de vrouw Gods glorie uitstraalt). Een vrouw kan alleen Gods glorie manifesteren als zij tegelijkertijd haar man blijft eren. Dit doet zij blijkbaar niet als zij zonder hoofdbedekking bidt of profeteert. Paulus wil zijn lezers dezelfde conclusie laten trekken door te verwijzen naar wat door iedereen als vanzelfsprekend ervaren wordt: dat het voor een vrouw sierlijk is om lang haar te dragen, maar dat dit voor een man een schande zou zijn. Paulus wil hiermee zeggen dat het sierlijke haar van de vrouw er gewoon om vraagt bedekt te worden in de samenkomst. Tot slot verwijst hij naar de algemene praktijk in andere gemeenten waar het dragen van een hoofdbedekking door vrouwen vanzelfsprekend blijkt te zijn.

Achtergrond en intentie van voorschriften

Om de achtergrond van Paulus’ voorschriften omtrent de hoofdbedekking beter te begrijpen, moeten we weten hoe de hoofdbedekking functioneerde in de Romeinse cultuur (publiek en cultus) van Korinte in Paulus’ dagen. Een korte schets.

In Paulus’ dagen was het niet gebruikelijk dat mannen in het openbare leven hun hoofd bedekten. Er zijn echter veel aanwijzingen dat mannen in de Romeinse cultus wel een liturgische hoofdbedekking droegen (*capite velato*): een man trok het bovenste deel van zijn toga over een deel van zijn hoofd. Wanneer hij binnen een vergelijkbare context (bijv. een christelijke samenkomst) zijn hoofd bedekte, zou dit ongetwijfeld geassocieerd worden met de Romeinse offerrituelen. Hierdoor zou hij zijn ‘hoofd’ Christus te schande kunnen maken. Bovendien toonde een man zijn respect voor een meerdere door zijn hoofd ontbloot te laten. Het nalaten hiervan zou beledigend zijn.

Van ingetogen getrouwde vrouwen werd daarentegen verwacht dat zij hun haar bedekten, hetzij door een deel van hun *palla* hetzij door een losse sluier. Dit gold overigens alleen in het publieke leven, binnenshuis

---

was een hoofdbedekking niet nodig. Met een hoofdbedekking liet een vrouw zien dat zij niet meer ‘beschikbaar’ was (ongetrouwde vrouwen en weduwen hoefden hun hoofd buitenshuis niet te bedekken). Een getrouwde vrouw die haar haar open en bloot liet zien, toonde geen respect voor haar man en dit kon seksuele implicaties hebben. Vandaar dat Paulus een onbedekt hoofd in vers 6 op één lijn stelt met een kaalgeschoren hoofd; dat was nl. een teken van ontrouw.

Dat vrouwen in de gemeente van Korinte hun hoofd onbedekt lieten, valt wel te begrijpen. De gemeente kwam samen in privé-huizen en men noemde elkaar broeder en zuster. Men voelde zich hier eerder thuis (waar een hoofdbedekking niet nodig was) dan in het openbare leven. Niettemin benadrukt Paulus dat het dragen van een hoofdbedekking voor vrouwen noodzakelijk is. Volgens Paulus wordt de man niet geëerd (maar juist te schande gemaakt) als een vrouw haar hoofd onbedekt liet. Ze liet daarmee de vertrouwde symbolische uitdrukking van haar verbondenheid met haar man achterwege. Daarnaast zou een vrouw die haar haar ‘open en bloot’ aan andere mannen liet zien, hun aandacht afleiden van waar het in de samenkomsten om ging. Voor nieuwe bezoekers zou de suggestie van een losbandige sekte niet denkbeeldig zijn. Het is niet gezegd dat vrouwen die zonder hoofdbedekking baden en profeteerden bovenstaande associaties wilden oproepen, maar Paulus maakt zich sterk voor opbouwende samenkomsten.

Focus in vertalingen

De meeste vertalingen gebruiken perikoopopschriften waarin het thema of de kern van een perikoop kort wordt aangeduid. De NBV drukt met het opschrift ‘de hoofdbedekking van de vrouw’ uit dat het Paulus (vooral) gaat om de hoofdbedekking van vrouwen. De GNB focust met het opschrift ‘de verhouding tussen God, Christus, man en vrouw’ niet op de hoofdbedekking, maar op de achterliggende betekenis ervan. De SV heeft in de oorspronkelijke uitgaven geen perikoopopschriften maar inleidingen. In de inleiding op 1 Korintiërs 11 wordt de focus gelegd op de hoofdbedekking van zowel mannen als vrouwen.

Wanneer we de structuur van 1 Korintiërs 11:2-16 analyseren, valt op dat Paulus zich in zijn argumentatie vooral richt op de hoofdbedekking van vrouwen.³ Het door Paulus geschetste gedrag van mannen fungeert als achtergrond en contrast waarmee hij scherper kan benadrukken dat vrouwen hun hoofd moeten bedekken. Na een betoog waarin hij vaak refereert aan socioculturele waarden als ‘schande’ en ‘eer’, roept hij zijn lezers op zelf te beoordelen wat ‘passend’ is en wat men ‘behoort te doen’. De focus in het perikoopopschrift van de NBV valt hiermee exegetisch voldoende te legitimeren. De NBV geeft een sobere aanduiding van de

centrale problematiek en laat de interpretatie ervan aan de lezer zelf over. Als de GNB in het opschrift spreekt over ‘man en vrouw’, dan bedoelt men hier wel getrouwde mannen en vrouwen. In vers 3 vertaalt de GNB dat de man ‘het hoofd van *zijn* vrouw’ is. Deze kleine explicitering heeft grote gevolgen voor de interpretatie van het geheel van de perikoop. Vanuit taalkundig en cultuurhistorisch perspectief zijn er veel argumenten aan te dragen die het aannemelijk maken dat Paulus zich inderdaad richt op getrouwde vrouwen in relatie tot hun man, maar een exclusieve beperking hiertoe lijkt te ver te gaan.⁴ De kanttekeningen bij de SV richten zich ook vooral op echtgenoten, maar willen het hiertoe niet beperken. Dit lijkt exegetisch de meest verantwoorde keuze. Dat de SV de aanduiding van het thema algemeen houdt, dankt zij mede aan de nauwe aansluiting bij de vorm van de brontekst. De GNB wil de doelgroep, die niet (meer) met het kerkelijk taalgebruik vertrouwd is, in de vertaling helpen bij de interpretatie; in de NBV is men hiermee terughoudend, mede vanwege de doelgroep (geofende lezers). Ook in het perikoopopschrift van de GNB komt het specifieke vertaaldoe uit, aangezien de centrale boodschap erin geformuleerd wordt. Exegetisch lijkt het opschrift verantwoord, al is het wat abstract. Het gaat Paulus in deze perikoop inderdaad om opbouwende samenkomsten waarin de verhoudingen tussen gemeenteleden goed zijn, waardoor de verhouding met God in stand blijft. De bredere context (1 Korintiërs 11-14) ondersteunt dit. De cruciale functie van vers 3 voor het hele betoog wordt in de GNB daarom met het perikoopopschrift goed weergegeven.

Vertaling vers 10

De vertaling en exegese van vers 10 wordt als een van de moeilijkste uit de hele brief beschouwd. Hoewel ieder woord op zichzelf te begrijpen valt, zorgt het verband waarin de woorden voorkomen voor grote interpretatieproblemen. In de vertalingen worden deze zichtbaar:

Grieks	<i>Dia touto opheilei he gunè exousian echein epi tès kefalès dia tous angelous.</i>
SV	Daarom moet de vrouw een macht op het hoofd hebben, om der engelen wil.
GNB	En als teken daarvan is de vrouw daarom verplicht iets op haar hoofd te dragen, met het oog op de engelen.
NBV	Daarom, en omwille van de engelen, moet een vrouw zeggenschap over haar hoofd hebben.

In de SV en de GNB wordt de Griekse frase *exousian echein epi tès kefalès* betrokken op een concrete hoofdbedekking die functioneert als een teken

---

van iets. In de NBV heeft het geen betrekking op een hoofdbedekking, maar wordt het opgevat als een idiomatische uitdrukking: ‘zeggen-schap hebben over’. Wordt in de kanttekeningen bij de SV vermeld dat het zou gaan om een teken van macht waaronder de vrouw staat, in de NBV blijkt het te gaan om een zeggenschap die de vrouw zelf uitoefent. De vertalingen lijken op dit punt een sterk afwijkende boodschap te geven.

Het is belangrijk om te weten of hier sprake is van een staande (idiomatische) uitdrukking. Mijns inziens is er overtuigend bewijs dat dit inderdaad het geval is. Overal waar de uitdrukking *exousian echein epi* in het NT voorkomt, wordt het gebruikt voor ‘macht hebben over’.⁵ Ook de kortere frase *exousia(n) epi* wordt in het NT uitsluitend gebruikt met de betekenis ‘macht over’ of ‘bevoegdheid over’.⁶ De woordcombinatie *exousian echein* komt in het NT veelvuldig voor, altijd met een actieve betekenis: ‘macht hebben’, ‘bevoegdheid hebben’ of ‘het recht hebben’.⁷ Dit is eveneens het geval met het gebruik van *exousia*: het is altijd een macht of bevoegdheid waarover het subject van de zin beschikt.⁸ Een vergelijkbaar gebruik hiervan vinden we in de *Septuaginta* en bij Philo en Josephus. De conclusie is dat we hier te maken hebben met een idiomatische uitdrukking: ‘zeggen-schap over het hoofd hebben/houden’. Het is echter de vraag of vers 10 met deze interpretatie nog een zinvolle plaats in het betoog inneemt. Mijns inziens is dat inderdaad het geval. Een vrouw moet haar hoofd bedekken tijdens het bidden en profeteren, omdat zij de ‘eer van de man’ is (vers 7). Als zij dat niet doet, maakt ze haar ‘hoofd’ te schande. Hiermee handelt zij niet in overeenstemming met wie zij in wezen is: ‘de eer van de man’. Binnen de samenkomst kan een vrouw de man alleen maar eren door haar hoofd bedekt te houden en zo – samen met hem als haar ‘hoofd’ – God te aanbidden. Daarom moet de vrouw de ‘controle’ over haar hoofd hebben en het haar niet onbedekt laten. Met deze interpretatie wordt recht gedaan aan de structuur van het betoog. Het is onmiskenbaar dat vers 10 is bedoeld als de antithese van vers 7. Paulus noemt de hoofdbedekking echter niet expliciet (en dat moeten we ook niet in bepaalde woorden lezen), maar spreekt de vrouw aan op haar verantwoordelijkheid (nl. om zelf haar hoofd onder controle te houden door het niet bloot te geven).

Mijns inziens heeft de NBV als enige vertaling de vorm en bedoeling van dit vers goed weergegeven, omdat er overtuigende argumenten zijn dat hier sprake is van een idiomatische uitdrukking. De vertaalkeuze van de SV is voor een belangrijk deel het gevolg van de vertaalmethode waarin de vormen van de brontekst zo nauwkeurig mogelijk weergegeven moeten worden, waardoor idiomatische uitdrukkingen veelal niet tot hun recht komen. De vertaalkeuze van de GNB is vooral door exegetische motieven

---

ingegeven (al geven de vertalers in een aantekening toe niet precies te weten waarom Paulus kiest voor de formulering ‘met het oog op de engelen’). Binnen de vertaalbenadering van de GNB zou daarom een andere keuze gemaakt kunnen worden, binnen de vertaalbenadering van de SV is dit lastig.

Wel of toch geen hoofdbedekking?

In vers 15 geeft Paulus het argument dat het lange haar voor de vrouw ‘een eer’ is. Hij trekt hier vervolgens de conclusie uit dat het haar van een vrouw *anti peribolaion* gegeven is. Er is in de exegetische literatuur veel discussie over de vraag hoe deze frase gelezen moet worden. Het voorzetsel *anti* betekent meestal ‘in plaats van’. Wanneer *anti* hier door Paulus met deze betekenis gebruikt wordt, dan zou dat betekenen dat het (lange) haar aan de vrouw gegeven is ‘in plaats van een bedekking.’ Dit zou inhouden dat een andere hoofdbedekking niet meer nodig is als een vrouw lang haar heeft, want het haar zelf is dan voldoende. Maar wanneer dit de betekenis van deze tekst is, zou Paulus’ hele betoog over een hoofdbedekking overbodig geweest zijn.

SV	...omdat het lange haar voor een deksel is gegeven?
GNB	Want voor de vrouw is lang haar bedoeld als een sluier.
NBV	Het haar van de vrouw is haar gegeven om een hoofdbedekking te dragen.

In de GNB functioneert het haar van een vrouw *als* een hoofdbedekking. In de SV en de NBV ‘vraagt’ het haar van een vrouw juist *om* een hoofdbedekking. De vertaalkeuze van de GNB is grammaticaal te verdedigen wanneer de uitdrukking op zichzelf wordt beschouwd. De context geeft echter sterke aanleiding om een andere keuze te maken. Het voorzetsel *anti* kent een breder gebruik dan alleen ‘in plaats van’. Het lexicon van Bauer noemt naast bovenstaande betekenis ook ‘net zoals’ (equivalent) en ‘voor’ (ten behoeve van).⁹ Dat we *anti* met één van deze betekenissen moeten interpreteren wordt gesuggereerd door het woord *peribolaion*. Een *peribolaion* is een kledingstuk dat een groot deel van het lichaam bedekt, zoals een mantel of *himation*. Er is geen enkel geval bekend waarin dit woord gebruikt wordt voor (lang) haar, het wordt alleen maar gebruikt voor een externe bedekking/kledingstuk. Of *anti* nu opgevat wordt als ‘net zoals’ (‘het haar is net zoals een hoofdbedekking gegeven’) of als ‘ten behoeve van’ (‘het haar is gegeven om een hoofdbedekking te dragen’), in beide gevallen wordt *peribolaion* als een kledingstuk opgevat en vormt het argument een logisch onderdeel van het betoog. Toch geeft de laatstgenoemde vertaling die *anti* opvat als ‘ten

---

behoefte van' de meest logische verklaring binnen het betoog. Het lange haar van de vrouw 'vraagt' erom bedekt te worden. Aangezien de 'natuur' (*fysis* als cultureel bepaalde vanzelfsprekendheid) het haar van een vrouw als 'sieraad' (*doxa*) beschouwt, zou een vrouw deze aanwijzing moeten volgen en haar 'sieraad' moeten verbergen. Dat dit zowel in het openbare leven als binnen de christelijke samenkomst van belang is, heb ik al eerder uiteengezet.

Mijns inziens doet de vertaalkeuze in de SV en NBV het meest recht aan de inhoudelijke consistentie van het betoog. Hoewel de vertaling van de GNB grammaticaal correct is, wordt hiermee de relevantie van Paulus' uitgebreide argumentatie onbegrijpelijk. Vanuit het grotere tekstgeheel valt daarom de voorkeur te geven aan de vertaalkeuzes in de SV en NBV.¹⁰ Toch had de NBV minder expliciet kunnen zijn in haar vertaalkeuze, een andere interpretatie wordt nu door de vertaling onmogelijk gemaakt.¹¹

Slot

Wanneer ik mij beperk tot de hierboven besproken vertaalkeuzes, doet de NBV het meest recht aan de intentie van Paulus' betoog. In de GNB belemmeren de discutabele vertaalkeuzes in de verzen 10 en 15 het zicht op de consistentie van het betoog. De weergave van vers 10 in de SV valt vanuit de vertaalbenadering te waarderen, maar staat exegetisch zwak. In ieder geval lijkt het erop dat verschillende vertalingen een tipje van de sluier hebben opgeheld!

Noten

- 1 Dit artikel is gebaseerd op het exegetisch hoofdstuk uit mijn afstudeerscriptie voor de masteropleiding Bible Translation aan de Vrije Universiteit: *1 Kor. 11:2-16 ontsluit in Nederlandse bijbelvertalingen? Een exegetische en vertaalkundige evaluatie van de vertaling van 1 Kor. 11:2-16 in de Statenvertaling, Groot Nieuws Bijbel en Nieuwe Bijbelvertaling* (Amsterdam juli 2007). De volledige tekst van de scriptie (met literatuurverwijzingen) is te downloaden op www.bijbelvertaalwerk.nl (links – downloadpagina).
- 2 Vertalingen met een verschillend vertaaldoel maken veelal verschillende vertaalkeuzes. De keuze om bovenstaande drie vertalingen te evalueren is onder meer ingegeven door de verschillende functie en doelgroep. De *Statenvertaling* (1637) was vooral bedoeld voor gebruik in de gereformeerde kerken waarin men de inspiratieleer zowel op de vorm als de inhoud van de bijbeltekst betrok. De *Groot Nieuws Bijbel* (1972-1996) wilde vooral een vertaling zijn voor rand- en buitenkerkelijken die niet (meer) met het kerkelijk taalgebruik vertrouwd zijn. De *Nieuwe Bijbelvertaling* (2004) beoogde een interconfessionele standaardvertaling van de Bijbel te zijn die tegelijkertijd ook een algemene cultuurhistorische functie zou vervullen. De drie vertalingen hebben dus een verschillende doelstelling. In

---

hoeverre deze doelstellingen gevolgen hebben voor concrete vertaalkeuzes kan blijken uit de bestudering van onderstaande vertaalkeuzes uit 1 Kor. 11:2-16.

- 3 Terwijl in vers 4 alleen gezegd wordt dat het voor een man schandelijk is om met een bedekt hoofd te bidden, wordt in vers 5 iets vergelijkbaars over de vrouw gezegd, maar dan mét een motivatie (*gar*, herhaald in vers 5b en 6) die uitloopt op de gebiedende vorm dat zij haar hoofd moet bedekken. De enige imperatief in deze perikoop ('laat zij zich bedekken') wordt aan de vrouw gegeven (vers 6). Als in vers 7 wordt ingezet met de gedachte dat de man 'het beeld en de eer van God' is, is dit een aanzet tot de uitspraak dat de vrouw de 'eer van de man' is. En het is deze uitspraak die verder wordt uitgewerkt in vers 7b-10. De conclusie die getrokken wordt uit het onderscheid tussen man en vrouw (vers 10), heeft weer alleen betrekking op de vrouw. En ook als Paulus de gemeente vraagt iets te beoordelen (vers 13), heeft dat alleen betrekking op de vrouw. Een dergelijke vraag m.b.t. de man ontbreekt. Tot slot, ook wat Paulus in de verzen 14-15 over de man zegt, leidt tot een discussie over de vrouw. Alleen wat hij over de vrouw zegt, gaat vergezeld van een uitleg (*oti*, immers).
- 4 Het Griekse *gunè* heeft betrekking op volwassen vrouwen, en de hoofddoek of sluier werd geassocieerd met iemands gehuwde status. Verder vertonen 1 Kor. 14:34-35 en Ef. 5:23 verschillende parallellen met onze perikoop en daar betreft het getrouwde vrouwen. Argumenten om het niet tot getrouwde vrouwen te beperken zijn dat in de verzen 4-5 duidelijk over 'iedere vrouw' (*pasa gunè*) gesproken wordt en dat de hoofddoek waarschijnlijk een breder gebruik kende dan alleen getrouwde vrouwen (zeker bij joodse christenen en oosterlingen). Aangezien het ongetrouwd zijn op huwbare leeftijd eerder uitzondering dan regel was, kunnen we de problematiek in deze perikoop op getrouwde mannen en vrouwen betrekken, maar zeker niet ertoe beperken.
- 5 Luc. 5:24 (*exousian echei epi tès ges*); Op. 11:6; 14:18; 16:9; 20:6.
- 6 Luc. 9:1; Op. 2:26; 6:8; 13:7; 22:14. De constructie *epe tès kefalès* kan wel gebruikt worden voor 'op het hoofd hebben' (Joh. 20:7), maar dan niet in combinatie met het werkwoord *echein*.
- 7 Mat. 7:29; 9:6; Marc. 1:22; 2:10; 3:15; Luc. 12:5; 19:17; Joh. 10:18; 19:10, 11; Hand. 9:14; Rom. 9:21; 1 Kor. 7:37; 9:4-6; 2 Tes. 3:9; Hebr. 13:10; Op. 9:3; 11:6; 14:8; 18:1 en 20:6.
- 8 Dit geldt voor vrijwel alle teksten in het NT, alleen in Luc. 7:8 en 23:7 gaat het om de 'macht' die door een ander wordt uitgeoefend. Deze wordt dan echter expliciet vermeld (23:7) of impliciet verondersteld (7:8).
- 9 W. Bauer, *Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, Berlijn 1958, 145-146. Vgl. ook F. Blass u.a., *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1979, 169-170.
- 10 De vertaalkeuze in de *Herziene Statenvertaling* kan opvallend genoemd worden (vanwege het principe dat de SV hertaald zou worden en er geen onnodige exegetische wijzigingen doorgevoerd zouden worden): 'omdat het lange haar als

---

een bedekking aan haar gegeven is.' Deze aanpassing lijkt mij zowel vanuit exegetisch als vertaalkundig opzicht (gezien de beoogde doelgroep) onnodig en ongewenst.

- II Wanneer de vertalers gekozen hadden voor 'het haar van de vrouw is haar gegeven voor een hoofdbedekking', zouden zij hiermee op z'n minst enigszins ruimte gelaten hebben voor een andere exegeese.

A. Kamphuis MA studeerde bijbelvertalen (Bible Translation) aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en studeert nu theologie (Oude Testament) aan de Theologische Universiteit te Apeldoorn.

D E N
A F. G H E T R O C K E N
M A S S C H E R
V A N H E T V E R M O M D T
G H E R E F O R M E E R D T L O U T E R
V V O O R D T G O D E S,

VVaer onder dat ghevonden zijn 188. merckelijcke trouwve-
loose Mis-flaghen, die de Staeten Bijbel-Oversetters be-
ganc hebben, bestaende in't. af ende toe-doen, verkorten
en verlanghen van Godes VVoordt, ende hoe sy daer 9997.
nieuwe menschelijke verdichte vvoorden tusschen in-
ghefacyt hebben, klaer ten toon ghestele op het tooncel
des vvereldts

D O O R
A R N O U D T V A N G E L U V V E
V L A E M S C H E N B O E R.

Altijt bereydt, om te verandt woorden, dat by scrijft.

Alle de vvoorden des Heeren zijn door-loutert; daerom siet
toe dat ghy daer niet af noch toe en doet. op dat ghy niet
leughenachtigh bevonden en vvoordt. Prov. 30. v. 5. Deuts.
4. v. 1. Galat. 3. v. 15. Apoc. 22. v. 18. ende v. 19.

T' A N T V V E R P E N,
By de VVeduvve van J A M C H O E B A E R T, M. DC. LII.

A. van Geluwe, *Den af-ghetrocken masscher van het vermomt Gereformeert louter
Woort Godes [...]*, Antwerpen 1652. Titelpagina.

Foto: NBG/Sandra Haverman

Statenbijbel: kritiek en nieuwe uitgaven

Anne Jaap van den Berg en Boukje Thijs

Het Nederlands Bijbelgenootschap heeft de beschikking over een bibliotheek, waarin een ruime collectie bijbels opgenomen is. Deze collectie bestaat uit bijbels in het Nederlands en in verschillende andere talen. Prioriteit in de collectievorming hebben de Nederlandstalige bijbels. De collectie bevat ook een behoorlijke hoeveelheid prentbijbels en geïllustreerde bijbels. Wat betreft de niet-Nederlandse talen zijn de voornaamste edities van de Europese landen en verschillende uitgaven uit andere werelddelen voorhanden, waaronder een grote verzameling Indonesische uitgaven. In deze rubriek zal telkens een interessante bijbeluitgave uit de bibliotheek besproken worden. Dat kan een bijzondere oude bijbel zijn, een prentbijbel of een meer moderne bijbel die speciale toelichting verdient. Ditmaal staat in deze rubriek kritiek op de Statenbijbel centraal en komen nieuwe uitgaven ervan aan de orde.

Omstreeks 1650 was de *Statenvertaling* vrijwel bij alle gereformeerden in gebruik en genoot groot gezag. Echter vrij spoedig verscheen er kritiek en op den duur kwam aan het licht dat de taal niet meer goed begrepen werd.

Kritiek

In 1644 had de Zeeuwse raadpensionaris Johan de Brune kritiek op het al te letterlijke van de nieuwe vertaling waardoor de ‘zoetvloeiendheid’ van het Nederlands niet goed tot haar recht zou komen. Desalniettemin heeft hij grote lof voor de *Statenvertaling*, die hij bestempelt als een ‘kostelijk Juweel’. De remonstrantse voorman Simon Episcopius had hetzelfde bezwaar als De Brune tegen het letterlijk vertalen, hoewel hij van mening was dat deze vertaling wel in eigen kring gebruikt moest worden, omdat ze vertaald was uit de oorspronkelijke talen en dat was niet eerder het

---

geval in Nederlandse bijbelvertalingen. Tegen de kanttekeningen echter had hij grote bezwaren. Die noemde hij voor een groot deel middelmatig en onjuist. De vertalers hebben volgens hem doen voorkomen alsof de bijbel niets anders bevatte dan wat overeenkwam met de door de Synode van Dordt uitgesproken leer over de predestinatie. Hetzelfde bezwaar heeft hij tegen de vertaling van enkele bijbelplaatsen. Als voorbeeld noemt hij Exodus 32:33: ‘Toen zeide de HEERE tot Mozes: Dien zou Ik uit mijn boek delgen, die aan Mij zondigt.’ Volgens Episcopus zou er ‘zal ik delgen’ moeten staan, omdat het, gezien de context simpelweg om de ongehoorzaamheid van het volk tóen ging, waarop God met zijn straf reageert.

Hetzelfde voorbeeld haalt ook de remonstrantse predikant Engelbert van Engelen aan. Hij gaf in het voetspoor van Episcopus een boekje uit, geheel gericht tegen de kanttekeningen. Hij besprak enkele teksten over de uitverkiezing en het viel hem op dat in de kanttekeningen telkens de nadruk werd gelegd op het contraremonstrantse standpunt van de absolute predestinatieleer. Hij eindigt zijn bespreking over het Oude Testament met de volgende dichtregels:

Wilt ghy dan vast, en wilt ghy zeker gaen,
Blijft bij den Text, en laat de Glosse staen.

Tevreden is hij met hetgeen verwoord wordt in de kanttekening bij 1 Petrus 1:2 waarover hij opmerkt:

Hier sien wy dan hoe de Schrifture door uytverkoorene verstaet de gene die van der werelt afgescheyden zijn door de roeping van 't heylige Evangelie wanneerse haer daer onder begeben. Hadden dese Glossateurs ook op andere plaetsen soodanighe verklaringhe gedaen over het woort Wtverkooren sonder twijffel soudense veel rechter gangen gemaect hebben.

Toch meent hij dat de kanttekeningen beter weggelaten hadden kunnen worden en hij eindigt zijn geschrift met een vermanend gedicht:

Vele pralen met citeeren
Doende sulcke tot netten keeren
Om een lof daermee te halen
Die sy koopen met die talen
Wilt ghy doch niet zijn bedroghen
Leest d'Autheuren met uw'ooghen:
Sult bevinden inder daet

Dat den sin veel anders staet
En die met citeeren praelt
Wert dan schandlijck achterhaelt.

De bezwaren die de remonstranten hadden weerhielden hen er niet van de nieuwe vertaling in te voeren, eenvoudigweg omdat deze vertaling, immers uit de grondteksten, te verkiezen was boven de bestaande.

Het is niet verwonderlijk dat van rooms-katholieke kant kritiek kwam op de *Statenvertaling*. In het boekje *Den af-getrocken masscher van het vermoemt Gereformteert louter Woort Godes*, gaat een Vlaamse boer in discussie met vier Hollanders, uit Amsterdam, Delft, Leiden en Dordrecht. In de vorm van een samenspraak komen verschillende kritiekpunten op de *Statenvertaling* aan de orde. De ‘Vlaamse boer’ speelt de Deux-Aesbijbel uit tegen de nieuwe vertaling die in dit boekje voor het eerst met Statenbijbel wordt aangeduid. Hij vraagt waarom de Hollanders er zo zeker van zijn dat hun vertaling van Gods woord beter is dan de oude versies van de Deux-Aes. De Hollanders noemen vier redenen. Ten eerste hebben er veel hooggeleerden meegewerkt, ten tweede hebben de vertalers gewerkt in opdracht van de Synode van Dordrecht, in de derde plaats betreft het hier een vertaling uit de brontekst en tot slot hebben de Staten-Generaal een getuigenis geschreven dat deze vertaling als juiste geldt. Stekeliger wordt de discussie wanneer de Vlaamse boer erop wijst dat als de Hollanders vinden dat nu pas, met de komst van de *Statenvertaling*, de bijbel juist is vertaald, ze daarmee eigenlijk zeggen dat de oude vertalingen onjuist zijn. ‘Daer mede werpen uwe Predicanten u eersten reformatie onder de voet: want als hunnen Bijbel valsch is gheweest, soo is oock het gheheel ghebouwsel quaedt dat sy daer op ghetimmert hebben.’ Wanneer de Hollanders aangeven dat ook de kerkvaders maar mensen waren en fouten maakten, haakt de Vlaamse boer daar direct op in met een retorische vraag:

En zijn u Predicanten oock gheen menschen? Oft hebben sy moghelijck meerdere privilegie ende vaster belofte van Godt verkregen om niet te kunnen doolen als de Oudt-vaders doen, die de eerste vruchten des H. Gheestes ontfanghen hebben, ende die Godt belooft heeft by te blijven tot de voleyndiginghe des werelts?

Ook maakt de Vlaamse boer tekstkritische opmerkingen. Als eerste voorbeeld noemt hij de foute vertaling in Genesis 3:15, de oude bijbelvertalingen hebben daar: ‘Ick sal vijandschap setten tusschen u ende

---

de vrouwe’, maar in de *Statenvertaling* staat ‘dese’ vrouwe. Dat is verkeerd: met ‘de’ wordt bedoeld ‘de Alderheyligste Moeder Godts Maria’ die, als moeder van Jezus, de belofte uit Genesis gestand zou doen en de slang de kop zou vermorzelen. Het aanwijzend voornaamwoord ‘deze’ slaat volgens de auteur alleen maar op Eva. En dat is fout: Eva is, van een moeder van alle levenden, verworden tot een vrouw van de dood. Het is de Vlaamse boer duidelijk dat het in Genesis 3:15 niet om Eva gaat, maar om Maria. Zodra een Hollander op de kritiek reageert met ‘Holla Holla Vlaamse boer!, wij denken wel degelijk dat ook Maria met deze vrouw bedoeld kan worden!’, antwoordt de Vlaamse boer:

Ick antwoorde ten eersten dat wy geen Hebreuuen en zijn,
maer Nederduydsche Vlaemsche Boeren, daerom hadden de
oversetters van uwen nieuwen Bybel hen behooren te reguleren
naer de Neder-duydsche maniere van spreken.

Over deze en nog vele andere vertaalkwesties wordt uitvoerig gediscussieerd. Tot slot uit de Vlaamse boer zijn kritiek op de grote hoeveelheid kanttekeningen en op het feit dat de *Statenvertaling* meer door mensen toegevoegde woorden bevat dan de oude bij de gereformeerden in gebruik zijnde vertaling, de Deux-Aesbijbel:

Tot neghen duysent en vier hondert, neghen min,
Hy woorden vinden souw, die naer hun eyghen sin
Zijn hier en daer ghelapt: doch naer ’tschijn-red’lijck segghen,
Het is om Godes VVoordt heel duyd’lijck uyt te legghen,
Op dat Jan alle man dat beter souw verstaen.

Alsof Gods woord zo onduidelijk en duister is! Daarom eindigt de Vlaamse boer met een citaat uit Openbaring 22:18 waar staat ‘dat Christus alle de ghene dreyght met den eeuwighen vloeck, die yet van Godts Woordt bestaet af ofte toe te doen.’ Ook verwijst hij naar het vijfde en zevende artikel van de Dordtse leerregels waarin hetzelfde staat. De Vlaamse boer concludeert dan ook: ‘Ergo volghens de leeringhe van hun eyghen Synode, soo moet ick gelooven dat de Staten-bijbel-oversetters van Godt vervloecht sullen wesen.’

A. van Geluwe, Den af-getrocken masscher van het vermomt Gereformeert louter Woort Godes [...], Antwerpen 1652. Prent door A. vander Does.

Foto: NBG/Sandra Haverman

Verouderde taal?

Door veranderingen in taal en spelling werd de *Statenvertaling* op den duur steeds minder toegankelijk. In 1755, 1761 en 1762 werden edities uitgebracht die op een aantal punten serieus afweken van de oorspronkelijke uitgave. Op de titelpagina (geciteerd uit de uitgave van 1762) werd vermeld: 'Nu in 't ligt gegeven met nodige verbeteringen van het gene door den tyd in de Nederlandsche spraak en spelling merklyk verandert en opgeluistert is'. De Godsnaam in deze uitgaven werd weergegeven met JEHOVAH, waarmee werd afgeweken van het besluit van de Synode van Dordrecht deze naam met 'HEERE' te vertalen. Tevens waren taal en spelling aangepast. Op de titelpagina werd vermeld dat deze bewerking bedoeld was voor 'Minnaars der zuivere Nederlandsche spraak, ter wegneming der belemmeringen, door de verouderde spelling, enz. in 't lezen veroorzaakt'. Zo werd 'doe' vervangen door 'toen', terwijl 'ende' steeds verkort werd tot 'en'. Er werden ook fouten gemaakt. Het woord 'uitzigen' uit Matteüs 23:24, dat 'uitziften' betekent, werd vervangen door 'uitzuigen'. Veel woorden werden niet meer begrepen of hadden inmiddels een (iets) andere betekenis gekregen. Deze uitgave vond wegens de vertaling van de Godsnaam echter nauwelijks ingang en is bekend geraakt als de *Jehova-bijbel*.

Het was ook de in Harderwijk docerende theoloog A. Ypey opgevallen dat veel mensen de taal van de *Statenvertaling* al lang niet meer begrepen. Hij schreef in 1807 *Taalkundige aanmerkingen over verouderde en minverstaanbaare woorden in de Staaten Overzetting ...*, waarin hij de niet meer begrepen woorden in alfabetische volgorde weergaf. Ypey begint zijn boek met een uiteenzetting over de veranderingen en ontwikkelingen in het Nederlands, vanaf de middeleeuwen tot zijn eigen tijd. Ypey was niet de eerste die zich over die taalveranderingen ten opzichte van de *Statenvertaling* uitsprak. Hij noemt een achttiende-eeuwse voorganger, Frans van Lelijveld, een koopman maar ook secretaris van de Maatschappij der Nederlandse taal- en letterkunde. Deze gaf eind achttiende eeuw van de bekende taalkundige Balthasar Huydekoper diens *Proeve van Taal- en dichtkunde* uit. In het voorwoord bij deze uitgave schrijft Van Lelijveld al hoe zinvol het zou zijn om zo'n lijst van moeilijke woorden uit de *Statenvertaling* aan te leggen. En aan dat verzoek wil Ypey nu voldoen. De algehele lof over de zuiverheid van het Nederlands en de uitmuntendheid van de *Statenvertaling*, nuanceert Ypey in een voetnoot:

Nogthans verheffe men de verdiensten der geleerde overzetters niet te zeer, daar het een naauwkeurigen beoordeelaar uit eene vergelijking van derzelven arbeid met de Hoogduitsche vertaaling van Piscator blijken kan, hoe zij deezee meestäl gevolgd zijn en slechts zelden van hem afwijken.

Na een korte inleiding volgen de lemmata met moeilijke woorden. De bronnen die Ypey raadpleegt zijn woordenboeken uit de vroege zeventiende eeuw, literatuur (bijvoorbeeld Jacob van Maerlant, Pieter Cornelisz Hooft, Joost van den Vondel), kronieken en geschiedkundige werken en werken van geleerden.

Een voorbeeld is het woord 'snood'. In de tijd van Ypey was dit woord voor tweërlei uitleg vatbaar, namelijk: 'ondeugend', 'schandelijk' en ook 'scherpzinnig', 'scherpdenkend'. Deze laatste betekenis kenden de Statenvertalers niet. Bij de Statenvertalers had het woord 'snood' wel een ruimere betekenis dan alleen ondeugend en schandelijk: zij gebruikten het ook voor alles wat veracht en onaanzienlijk was.

Zo probeerde Ypey de voor zijn tijd onbekende woorden te verklaren. Het kerkvolk leek geen moeite te hebben met de verouderde taal; men hield zich bij voorkeur aan de oude versies van de Statenbijbel.

De negentiende eeuw

In de uitgaven van de *Statenvertaling* bleef men nauwgezet de tekst van de zeventiende-eeuwse uitgaven volgen, zij het dat de spelling wel eens licht

---

werd aangepast. Maar dat reikte niet verder dan bijvoorbeeld het weglaten van de *c* in een woord als *draeck*. Toen in 1805 door de Leidse hoogleraar Matthijs Siegenbeek een nieuwe spelling geïntroduceerd werd, waarin *draek* gespeld werd als *draak* volgde het in 1814 opgerichte Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) deze nog niet in zijn uitgaven. Toch zouden uitgevers een bijbel uitbrengen, waarin wel rekening was gehouden met de nieuwe spellingregels. Zo verscheen in 1834 een editie van de *Statenvertaling* die de toen gehanteerde spelling volgde. Deze editie was verzorgd door de Leidse predikant H. Cats en, wegens zijn overlijden in 1832, voltooid door de Leidse hoogleraar W.A. van Hengel. In de voorrede merkte Cats op dat het Nederlands inmiddels zeer verschilde van dat wat in de tijd van de Statenvertalers gebruikelijk was, maar dat in de bijbeluitgaven deze veranderingen, op enkele kleine na, niet doorgedrongen waren. En hij betoogde dat een bijbel in de nieuwe spelling, waarin ook de taal aangepast was zeker nodig was, aangezien zij

die van de hedendaagsche taal en spelling slechts een gebrekkig denkbeeld hebben, de gelegenheid worde afgesneden, om allerlei willekeurige en stootende veranderingen te maken, zoo als wij, vooral bij de voorlezing der Heilige Schrift in onze Openbare Godsdienstoefeningen, niet zelden hooren.

Daarom wilde hij een nieuwe vertaling ‘overeenkomstig de nieuwe taal en spelling’ uitbrengen zodat ‘de voorlezing bij de Openlijke godsdienst stichtelijker’ wordt en daardoor meer nut zal hebben. Van Hengel voegt eraan toe dat Cats niet in eerste instantie als taalkundige is opgetreden, maar dat zijn motieven die waren van een ‘Christenleeraar, die mingeoefenden in het bezit van eenen Bijbel stellen wilde, welke meer met het spraakgebruik van den tijd strookte’. In deze vertaling is er inderdaad naar gestreefd de bijbel begrijpelijker en daardoor meer bruikbaar te maken. Cats had enkele woorden gewijzigd, zoals *busselen* door *bossen*; ook paste hij de moderne spelling toe en paste hij tekstconstructies aan. Opvallend in deze uitgave was de wijziging van HEERE in HEER. Ook het NBG zag in dat de Statenbijbel aan de moderne taal en spelling aangepast moest worden, wilde deze bijbel nog gehandhaafd blijven. En gebleken was dat het kerkvolk nog te zeer gehecht was aan de oude vertaling. In 1847 bracht het NBG een editie uit overeenkomstig de nieuwe taal en spelling. In deze editie was echter de taal meer herzien dan in de editie van Cats. Hierin had men ook geliefde uitdrukkingen vervangen. De afwijkingen van de oude tekst riepen wantrouwen en de verdenking van bijbelvervalsing op. Dit leidde soms tot komische situaties. Zo was in Handelingen 17:28 het woord *poëten* vervangen door

---

dichters en dat viel niet in goede aarde. Ook had men in Lukas 1:41 in het kerstverhaal het woord *buyk* vervangen door *schoot*. Nu werd ook geklaagd over de vervanging van HEERE in HEER. Het Britse Bijbelgenootschap dat ook in Nederland bijbels verkocht, bleef echter ook voor de Nederlandse markt de ongewijzigde tekst drukken. Aangezien de Britten de e-trema (ë) niet kennen, werd er nog jarenlang gevraagd naar een ‘poetenbijbel’.

Dit had tot gevolg dat de bijbelverkoop door het NBG zeer daalde. Daarom wijzigde men in 1865 de koers. Men erkende dat men door ervaring geleerd had dat afwijking van de Statenbijbel ‘velen tot aanstoot is, het werk der Bijbelverspreiding belemmert en alzoo de belangen van ons Genootschap benadeelt’.

Daarom stelde men voor een Statenbijbel uit te geven, waarvan de editie uit 1657 de standaardtekst zou zijn en die zou zijn ‘ingerigt overeenkomstig de thans gebruikelijke spelling, en zonder andere wijzigingen, dan die of wegens kieschheid of ter voorkoming van misverstand volstrekt noodig zijn’. Vrij snel verscheen een Nieuw Testament (in 1869) en in 1888 verscheen de gehele bijbel die volgens dit voorstel was vertaald. Deze uitgave, waarin uiteraard HEER weer was vervangen door HEERE vond zeer snel ingang en werd de grondslag voor latere edities van de Statenbijbel. Hierin was ook de *poëten* weer teruggekeerd, maar *buyk* bleef vervangen door *schoot*.

In 1947 verscheen bij het NBG weer een nieuwe gewijzigde uitgave, gemaakt door J.J. Esser met hulp van J.J. Kijne en daarom de editie Esser-Kijne genoemd. Het was de bedoeling dat zij zich bij hun werk zouden laten leiden door de inzichten op exegetisch terrein van de Statenvertalers, maar wel het Nederlands aanpasten. Maar zij werden in hun werk wel degelijk beïnvloed door de resultaten van de bijbelwetenschap. Ook vervingen zij veel woorden. Het resultaat werd niet gewaardeerd omdat te zeer van de Statenbijbel was afgeweken.

Toen in 1951 de Nieuwe Vertaling uitkwam, was die voor het potentiële lezerspubliek van de editie Esser-Kijne veel aantrekkelijker. De laatste bewerking van de *Statenvertaling* werd door het NBG in 1977 uitgegeven en is bekend geraakt als de *Tukkerbijbel*, genoemd naar de voorzitter van de commissie die deze vertaling gemaakt had, de predikant W.L. Tukker, een van de leidende personen uit de Gereformeerde Bond. Deze vertaling voorzag enerzijds in een grote behoefte, anderzijds kwam er ook kritiek op. Voor mensen die gewend waren aan de oudere tekstvorm had deze vertaling iets vervreemdends. Anderen achtten een modernisering van de Statenvertaling eigenlijk onmogelijk, omdat het ondoenlijk is een zeventiende-eeuws monument te verbouwen tot iets twintigste-eeuws. Om de taalkundige kloof die er bestaat tussen het huidige taalgebruik en

---

dat van de *Statenvertaling* te overbruggen werd in 2002 een stichting opgericht met vertegenwoordigers vanuit de Gereformeerde Bond, de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Gemeenten, die opnieuw een herziening van de *Statenvertaling* nastreven. Als uitgangspunt voor haar werk nam de stichting de zeventiende-eeuwse editie van de *Statenvertaling* en de handschriften die de toenmalige vertalers gebruikt hebben. In de hertaling werd onder meer de spelling herzien, oudere woorden werden vervangen en zinsconstructies vereenvoudigd. Een aantal keren werd een alternatief uit de kanttekingen gebruikt en onjuiste vertalingen werden gewijzigd. De eerste deelluitgave met een aantal oud- en nieuwtestamentische boeken is in 2004 verschenen. Het is gebleken dat deze uitgave thans bij de doelgroep in een zekere behoefte voorziet. Tot op de dag van vandaag is de *Statenvertaling* in verschillende kringen in gebruik. Vooral binnen de rechterflank van de gereformeerde gezindte wordt deze bijbelvertaling gelezen en ter hand genomen in de erediensten.

Geraadpleegde literatuur

- A.J. van den Berg, *Vertaald verleden. Beknopte geschiedenis van bijbelvertalen in Nederland*, Heerenveen 2006.
- F.G.M. Broeyer, 'Hedendaagse versies van de Statenvertaling' in: H.W. Hollander (red.), *Spectrum van bijbelvertalingen*, Zoetermeer 1994, 16-33.
- J.J. van Capelleveen, 'De gevoelswaarde van woorden' in: *Met Andere Woorden* 8/1 (maart 1989), 3-6.
- A. van Geluwe, *Den afgetrocken masscher van het vermomt Gereformeert louter Woort Godes [...]*, Antwerpen 1652.
- F.L. Zwaan, *Uit de geschiedenis der Nederlandsche spraakkunst. Grammatiche stukken van de Hubert, Ampzing, Statenvertaling en reviseurs, en Hoof, uitgegeven, samengevat en toegelicht*, Groningen-Batavia 1939.
- A.H. Haentjes, 'De Remonstranten en de Statenvertaling' in: D. Nauta e.a., *De Statenvertaling 1637-1937*, Haarlem 1937, 84-86.
- L.P.M. Scholten, 'Uitgaven Statenvertaling in 19^e en 20^e eeuw' in: J. van der Haar en J. de Koning (red.), 'Niets kan haar glans verdoven'. *350 jaar Bijbel en Statenvertaling*, Dordrecht 1987.
- Handelingen der een-en-vijftigste algemene vergadering van het Nederlandsch Bijbelgenootschap [...] op den 10den Augustus 1865*, Amsterdam 1865.
- A. Ypey, *Taalkundige aanmerkingen over verouderde en minverstaanbaare woorden in de Staaten Overzetting des Bijbels*, Amsterdam 1807.

Dr. A.J. van den Berg is hoofd bibliotheek van het Nederlands Bijbelgenootschap; dr. B. Thijs is als neerlandicus/uitgeefcoördinator verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

De Bijbel in de tegenwoordige tijd

Theo Janssen

Bij een wedstrijdverslag via de radio bedient de verslaggever zich moeiteloos van de tegenwoordige tijd, ook al is de voorzet of goal op het moment dat die wordt gemeld, strikt genomen net, dus in het verleden, gerealiseerd. Ondanks de ‘nasychronisatie’ delen ook de luisteraars moeiteloos in de actuele spanning van de wedstrijd. Zouden bijbelse gebeurtenissen ook zo makkelijk als een ooggetuigeverslag te presenteren en te bevatten zijn? Zou het bijbelverhaal zo verteld kunnen worden dat de lezers geen afstand ervaren tussen de tijd waarop ze het verhaal lezen, en de tijd waarop het verhaalde zich afspeelt, als was het voor hun ogen? Wat zou zo’n vertelwijze vergen van vertalers en lezers? Is het taalkundig verdedigbaar de verhaallijn van de Bijbel te presenteren in de tegenwoordige tijd? Welke rol spelen werkwoordstijden bij het vertellen van een verhaal? Deze vragen komen aan de orde in dit artikel.

Vertelwijzen

Op indrukwekkende wijze heeft Oussoren (2004) geprobeerd de Bijbel zo te vertalen dat ook de taalkenmerken van de brontekst erin tot uitdrukking komen. Opmerkelijk is daarbij zijn beslissing zodanig te vertalen dat het vertelde ‘heel direct en actueel’ klinkt. Omdat hij geen afstand wil creëren tussen de tijd waarop het bijbelverhaal gelezen wordt en de tijd waarop de hoofdgebeurtenissen zich voltrekken, vertaalt hij de tekst in beginsel in de tegenwoordige tijd. Om te bepalen hoe opmerkelijk die keus is, doen we er goed aan de volgende drie vertelwijzen te bezien: de presentische, de preteritale en de historisch-presentische.

De presentische vertelwijze

Voor een presentische vertelwijze kunnen de werkwoordstijden dienst

---

doen die het element tegenwoordig in hun benaming hebben: de onvoltooid tegenwoordige tijd (*vertrekt*), de voltooid tegenwoordige tijd (*is vertrokken*), de onvoltooid tegenwoordig toekomstige tijd (*zal vertrekken*) en de voltooid tegenwoordig toekomstige tijd (*zal vertrokken zijn*). Dat ze een samenhangende groep vormen, blijkt uit (1) en (2).

- (1) Nu Jan vertrokken is, vertrekt Piet en zal ook Klaas spoedig vertrekken.
- (2) Nu Jan vertrokken is, vertrekt Piet en zal ook Klaas spoedig vertrokken zijn.

De voorbeelden laten zien dat het verschil tussen *zal vertrekken* en *zal vertrokken zijn*, dus tussen de onvoltooid en de voltooid tegenwoordig toekomstige tijd, niets uitmaakt voor hun combineerbaarheid met de onvoltooid of voltooid tegenwoordige tijd. Wel is het zo dat de werkwoordstijden van de tegenwoordige tijd vaak goed gecombineerd kunnen worden met werkwoordstijden van de verleden tijd, maar de omstandigheden zijn dan wel bijzonder.¹

De werkwoordstijden in (1) en (2) worden *tegenwoordig* genoemd omdat daarmee de voltooiing – de realisering – van een situatie geplaatst wordt voor, op of na nu, de tijd waarop (1) en (2) geuit worden. Jans vertrek is voltooid gezien vanuit nu, de *tegenwoordige* tijd (daarom voltooid tegenwoordige tijd). Het vertrek van Klaas is toekomstig, eveneens gezien vanuit nu, de tegenwoordige tijd (daarom *tegenwoordig* toekomstige tijd). Als situaties van de centrale verhaallijn aan de orde worden gesteld met de werkwoordstijden van (1) en (2), hebben we te maken met een presentische vertelwijze. Er is dan *geen* distantie tussen de verteltijd en de tijd waar de voltooiing van een bepaalde verhaalsituatie aan gerelateerd wordt. *Ze zijn* op te vatten als een en dezelfde tijd. De voltooiing van die situatie is ervoor, erop of erna, afhankelijk van de gebruikte werkwoordstijd.

Bij de presentische vertelwijze is er, in de ervaring van hen aan wie iets wordt verteld, meestal geen afstand tussen de oriëntatietijd en de tijd waarop verteld wordt. *Ze* maken het vertellen zelf mee. Bij sommige vertelgenres wordt verwacht dat de toehoorders zich er zo veel mogelijk getuige van voelen. Bij een wedstrijdverslag via de radio wordt van de luisteraars verwacht dat ze het vertelde als het ware meebelevan. Dat er tijd zit tussen tussen verslaan en beluisteren, wordt niet als relevant ervaren.

Een uitzondering vormt het epistolaire genre. Voor de schrijver van een brief hoeft er geen verschil te zijn tussen de oriëntatietijd en de

---

vertel/schrijftijd, maar voor de lezer is er uiteraard wel verschil tussen de oriëntatietijd en de tijd waarop van de boodschap kennis wordt genomen. Soms markeren briefschrijvers het verschil: ‘Als je dit leest, ben ik al een week weg’.

De preteritale vertelwijze

In de benaming van de vier werkwoordstijden van de verleden tijd (*vertrok, was vertrokken, zou vertrekken en zou vertrokken zijn*) staat *verleden* in plaats van *tegenwoordig(e)*. Zoals blijkt in (3) en (4), wordt met deze werkwoordstijden de voltooiing van een situatie gelegd voor, op of na toen, een tijd die voorafgaat aan de tijd waarop (3) en (4) geuit worden.

- (3) Toen Jan vertrokken was, vertrok Piet en zou ook Klaas spoedig vertrekken.
- (4) Toen Jan vertrokken was, vertrok Piet en zou ook Klaas spoedig vertrokken zijn.

De voltooiing van de reeks situaties in (3) en (4) wordt gerelateerd aan de tijd aangeduid met *toen*. Die tijd, waarvoor, waarop en waarna de voltooiing van de diverse situaties geplaatst wordt, dient als oriëntatietijd. Werkwoordstijden met het kenmerk *verleden* kunnen wel gebruikt worden in een presentisch vertelde tekst, maar veelal gaat het dan om situaties die ondergeschikt zijn aan de hoofdlijn van het verhaal.² Zo kan een sprookje preteritaal verteld worden in een presentisch vertelde raamvertelling.

Gaat de oriëntatietijd als in (3) en (4) vooraf aan de verteltijd, dan is de vertelwijze preteritaal. Uiteraard is er dan een distantie tussen de verteltijd en de oriëntatietijd, de tijd waarop de voltooiing van de verhaalsituaties georiënteerd is. In de vertelervaring hoeft het niet uit te maken dat de afstand tussen de oriëntatietijd en de tijd waarop een verhaal feitelijk verteld of geschreven is, verschilt van de afstand tussen de oriëntatietijd en de tijd waarop het – mogelijk eeuwen later – wordt (voor)gelezen.³ Van lezers wordt uiteraard niet verwacht dat ze het vertelde meemaken of er getuige van zijn. De tijd waarop het verhaal wordt (voor)gelezen, wordt daarbij doorgaans ervaren als de verteltijd.

De historisch-presentische vertelwijze

Een derde vertelwijze komt wat de werkwoordsvormen betreft met de presentische overeen, maar daarbij is er net als in de preteritale vertelwijze een verschil tussen de verteltijd en de oriëntatietijd. Zo'n historisch-

---

presentische vertelwijze kan gebruikt worden in diverse, speciale omstandigheden.

Laten we om te beginnen kijken naar (5), een stukje onderschrift bij een foto in *de Volkskrant* van 20 juli 2007. De foto laat een man zien die met een mobiele telefoon staat te telefoneren op de Mont Ventoux.

- (5) Deze man laat donderdag het thuisfront weten dat hij de top heeft gehaald.

Al is *laat (weten)* een onvoltooid tegenwoordige tijd en is *heeft gehaald* een voltooid tegenwoordige tijd, toch moeten we ons de betrokken situaties wel ergens in de loop van donderdag voorstellen. Omdat we de verteltijd van de tekst op de vrijdag erna mogen situeren, liggen de aangeduide situaties in het verleden. Het is dus niet de onvoltooid tegenwoordige tijd van *laat (weten)* waarmee de tijd van de handeling wordt aangegeven: dat wordt gedaan met *donderdag*, hier een bepaling van de verleden tijd. De combinatie van de onvoltooid tegenwoordige tijd met een bepaling van de verleden tijd wijst niet op een afwijking bij de redacteur: zulke combinaties komen bij foto-onderschriften veelvuldig voor, ook in andere talen.

In (5) ligt ergens op donderdag de tijd waarop het laten weten nog onvoltooid was en het halen van de top voltooid. Die tijd geldt als oriëntatietijd. Gaat die vooraf aan de tijd waarop een tekst geschreven wordt, dan gaat die uiteraard ook vooraf aan de tijd waarop de tekst wordt gelezen. Als in het onderschrift geen verteltijdgebonden bepaling als *donderdag* had gestaan, had het voor de lezer nauwelijks uitgemaakt dat de afstand tussen de oriëntatietijd en de tijd waarop het onderschrift geschreven is, verschilt van de afstand tussen de oriëntatietijd en de tijd waarop het wordt gelezen. *Nauwelijks*, want '[t]o the reader even the writer's [historical] present lies in the past' (Frey, p. 53).

Het gebruik van de historisch-presentische vertelwijze in het onderschriftgenre is geen manier om het meegedeelde direct en actueel voor te stellen. Het gaat erom dat de schrijver van het onderschrift zich opgenomen voelt in de actualiteit van de situatie op de foto.

De situatie die op de foto centraal staat, vormt de oriëntatietijd, zoals blijkt in (6). Het is een onderschrift bij een foto in *de Volkskrant* van 18 juli 2007, waarop zes wielrijders beginnen aan de afdaling van de net beklommen col. Het begin is de oriëntatietijd voor het onderschrift. Daarop wijst het gebruik van *zojuist* in (6)i. Die bepaling heeft betrekking op een tijd vlak voor een als bekend veronderstelde andere tijd, in dit geval de tijd waarop de afdaling is ingezet.

-
- (6)
- i. Een aantal van de favorieten in de Tour de France heeft zojuist de Galibiër, de laatste Alpencol, beklommen.
  - ii. Zij houden elkaar in de afdaling van de 2645 meter hoge berg, in de slotfase van de negende etappe, nauwlettend in de gaten.
  - iii. De Colombiaan Soler is uit het zicht geraakt en [is] op weg naar de ritoverwinning.
  - iv. De Fransman Moreau drinkt wat en leidt de groep.
  - v. Achter hem rijden de Spanjaard Valverde, geletruidrager Rasmussen, de Spanjaarden Acebo en Mayo en de Amerikaanse Leipheimer.
  - vi. De Deense Raborenner mag wat later in de aankomstplaats Briançon een nieuwe gele trui aantrekken.

Uit *wat later* in (6)vi blijkt dat het begin van de afdaling ook de oriëntatietijd is voor de tijd waarop de Deen het gele tricor mag aandoen. De schrijver oriënteert zich dus voor de tijd van wat in (6) beschreven wordt, op de situatie die is vastgelegd op de foto. De lezer gaat erin mee. Dankzij de foto verplaatsen beide partijen zich mentaal naar wat de foto als actueel present stelt en beleven ze het afgebeelde als actueel. Bij de foto past de historisch-presentistische vertelwijze van de tekst: die wordt niet door de tekst veroorzaakt, maar ingegeven door de situatie die op de foto als actueel present is.

Nu een voorbeeld waaruit blijkt dat het niet de historisch-presentistische vertelwijze zelf hoeft te zijn waarmee de actualisering tot stand wordt gebracht; ook blijken de rollen van de spreker en de toegesprokene daarin belangrijk te verschillen.

- (7) Heb mijn auto net voor de vakantie voor de keuring gehad, reed ik vandaag over de snelweg en mijn auto begint me toch ineens een lawaai te maken [...].

De lawaaisituatie in (7) speelde zich af in het verleden, namelijk toen de verteller na de keuring van zijn auto over de snelweg reed, maar de situatie wordt verteld in de onvoltooid tegenwoordige tijd. Daarmee uit de verteller zijn verbazing over wat er ineens gebeurde. De historisch-presentistische vertelwijze gebruikt hij hier omdat hij zich weer geconfronteerd voelt met die situatie en niet om de gesprekspartner te verbazen. Uiteraard kan die zich erdoor realiseren hoezeer de verteller verrast was, en zich daar dan getuige van voelen, vooral van de emotie van de verteller en dan ook – in afgeleide zin – van de vertelde situatie. Zo kan de historisch-presentistische vertelwijze in fragment (8) over de

---

fatale scène die in *De aanslag* van Mulisch (1982, p. 24) centraal staat, begrepen worden als ingegeven door de beklemming waar de verteller, zij het fictioneel, opnieuw door bevangen is.⁴

- (8) In die stilte, die de oorlog ten slotte was in Holland, weerklinken op straat plotseling zes scherpe knallen: eerst één, dan twee snel achter elkaar, na een paar seconden het vierde en het vijfde schot. Even later een soort schreeuw en dan nog een zesde. Anton, die juist de dobbelsteen wil gooien, verstart en kijkt naar zijn moeder, zijn moeder naar zijn vader, zijn vader naar de tussendeuren; maar Peter tilt de mantel van de carbidlamp en zet hem op het bord.
Op slag zaten zij in het donker.

De historisch-presentische vertelwijze wordt net als in (7) niet zelfstandig toegepast, maar in contrast met de preteritale vertelwijze waarin de historisch-presentisch vertelde situatie wordt voorbereid. Deze opvatting over het gebruik van historisch presens zoals in (7) en (8) sluit aan bij wat Bauer (p. 145) stelt:

Unsere These lautet [...] nicht, daß die Vergegenwärtigung eine Folge des Präsensgebrauches sei, sondern daß vielmehr umgekehrt das Eintreten des Präsens ein (ganz natürliches) Symptom der Vergegenwärtigung einer Szene oder eines Momentes der Handlung ist.

Een verhaal kan in z'n geheel historisch-presentisch verteld worden, maar dat houdt niet automatisch in dat het vertelde daarmee de spanning en actualiteit krijgt die in (7) en (8) ook door de gesprekspartner en lezer meebeleefd kunnen worden. In beide gevallen is de sterke actualisering in hoge mate te danken aan de filmische wijze waarop de opeenvolgende situaties in beeld worden gebracht.⁵ In (7) eerst nog met een preteritaal vertelde situatie, in (8) met historisch-presentisch vertelde situaties. In (8) schuift daarbij de oriëntatietijd van de historisch-presentisch vertelde situaties telkens op. Dus de levendigheid en meebeleefbaarheid van een historisch-presentisch verteld verhaal berust niet op de werkwoordstijden alleen.

Hiermee is zeker niet alles gezegd over het historisch presens. Het wordt in oudere verhalende teksten ook gebruikt om, naar wordt aangenomen (Bauer), het begin of eind van een episode te markeren.

Bijbelse werkwoordstijden

In het Hebreeuws zijn werkwoorden volgens veel taalkundigen niet gekenmerkt door tijd in een ons vertrouwde betekenis.⁶ Een vertaler van een Hebreeuwse tekst heeft daardoor enige vrijheid. Bij het Grieks als brontaal ligt het anders, want dat heeft een gedifferentieerd systeem van werkwoordstijden, waarin werkwoordsvormen met het prefix *e* wijzen op een historische tijd.

Zo heeft Matteüs 1:2 in (9)a drie verleden tijdsvormen, die in de *Naardense Bijbel* (NB) vertaald worden met de presentische vormen in (9)b.

- (9) a. *Abraam egennêsen ton Isaak Isaak de egennêsen ton Iakôb Iakôb de egennêsen ton Ioudan kai tous adelfous autou.*
b. Abraham genereert Isaak, Isaak genereert Jakob, en Jakob genereert Juda en zijn broeders. (NB)
c. Abraham verwekte Isaak, Isaak verwekte Jakob, Jakob verwekte Juda en zijn broers. (*De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV))

Het vers wordt in (9)b niet vertaald als gaat het om gepasseerde handelingen, zoals typisch is voor de gebruikte Griekse vormen (die van de aoristus), maar alsof het om handelingen gaat die worden voltrokken tijdens het lezen van het vers, aangenomen althans dat de tegenwoordige tijd ‘de tekst heel direct en actueel’ maakt. In zo’n voorstelling van zaken heeft de lezer nog maar nauwelijks Abrahams handeling voor ogen staan of er volgt er al zo een van Isaak en van Jakob. Vele verwekkingen volgen dan nog, alle verteld in een mum van tijd.

De reeks verwekkingen wordt in (9)a op pragmatische gronden begrepen als de een na de ander, met telkens een generatie ertussen. Aan zo’n opeenvolging denken we ook bij (9)c. Dat het daarbij om handelingen gaat die elkaar niet overlappen, blijkt niet – anders dan bij de aoristus in het Grieks – uit de werkwoordstijd van *verwekte*. Wel is zo’n interpretatie er compatibel mee: voor het tweede of volgende *verwekte* ligt de oriëntatietijd niet onmiddellijk na het eind van de vorige verwekking, maar ergens tijdens het leven van de handelende persoon.

Doordat bij de preteritale vertelwijze de afstand tussen verteltijd en oriëntatietijd er doorgaans niet zo toe doet, is een sterke verschuiving van de ene oriëntatietijd naar een volgende er gemakkelijker bij voor te stellen dan bij een presentische vertelwijze. Moet bij een historisch-presentische vertelwijze een sterke verschuiving aangenomen worden, dan wordt daar tegelijk het geschied-zijn van het verhaal mee gemarkeerd en is het vertelde ipso facto niet ‘heel direct en actueel’ meer.

De eerste keer dat er in het Nieuwe Testament een imperfectum voorkomt, is *ên* ‘was’ in Matteüs 1:18, weergegeven als in (10)a en vertaald in de NB met (10)b.

- (10) a. *tou de Iêson Christou hê genesis houtôs ên*
b. Van Jezus Christus is de genesis,- geboorte, zó geweest (NB)

Het werkwoord *ên* is hier inderdaad zo vertaald dat de betrokken situatie voorgesteld wordt als een gepasseerd gebeuren, maar het gebeuren is door de vertaling met *is geweest* niet gekoppeld aan wat eerder aan de orde is gesteld. Dat is het gebeuren genoemd in Matteüs 1:16: ‘Jakob verwekte Jozef, de man van Maria. Bij haar werd Jezus verwekt, die Christus genoemd wordt’ (NBV). In een historisch-presentische opzet zou het werkwoord *ên* samen met *houtôs* beter met ‘is als volgt’ vertaald kunnen worden.

De werkwoordstijden in het Grieks beperken de keuzevrijheid bij de vertaling van teksten als de vier evangeliën, die in hun oudste vorm overgeleverd zijn in die taal. Dat geldt ook voor Griekse tekstvarianten of toevoegingen in het Oude Testament. Dus de beslissing om de centrale verhaallijn van de Bijbel historisch-presentisch te vertalen is alleen al discutabel wegens het systematische verschil in de werkwoordstijden van de twee brontalen.

En er is nog iets. Het spreken van Jezus wordt in de evangeliën vaak aangeduid met de onvoltooid tegenwoordige tijd *legei* ‘zegt’, soms met de verleden tijd *elegēn* ‘zei’ en *eipēn* ‘zei’. In Marcus 1:12, waar een vorm van de verleden tijd mogelijk zou zijn, staat de tegenwoordige tijd *ekballei* ‘stuurt weg’. In Marcus 1:30 en 37 zien we de tegenwoordige tijd *legousin* ‘(zij) zeggen’, waar een verleden tijdsvorm benut had kunnen worden. Waarom heeft Marcus niet overal een historisch presens gebruikt waar de NB een historisch presens heeft? Kennelijk had hij er een reden voor om er soms wel gebruik van te maken en soms niet.⁷ Het is dan op z’n minst vreemd het evangelie integraal historisch-presentisch te vertalen. Sterker, door die vertelwijze ongedifferentieerd door te voeren verliest de vertaler de mogelijkheid het historisch presens in de originele tekst tot zijn recht te laten komen in de vertaling.

De Bijbel in een historisch-presentische vertelwijze

De redenen die intussen genoemd zijn om de hoofdlijnen in de Bijbel niet historisch-presentisch te vertalen, zijn divers. Een principieel taalkundig bezwaar is dat zo’n vertaling zich nodeloos verwijdt van het Grieks origineel, en sterker dat het historisch presens van het origineel zo geen

---

reliëf meer krijgt in de vertaling. Een stilistisch bezwaar geldt de hele bijbeltekst. Immers, de Bijbel is niet op te vatten als een tekst die in z'n geheel de toonzetting heeft van een verhaal dat erop gericht is de emoties van de verteller over wat geschied is, zo goed mogelijk door het publiek mee te laten beleven. Waar de tekst als een geschiedverhaal kan worden opgevat, kan er dan ook gewoon, conform de vertrouwde traditie, historiserend verteld worden, dus in de preteritale vertelwijze. Kan een leerrijke geschiedenis dan niet historisch-presentisch verteld worden? Jawel, maar dat vergt van de verteller een daarop toegesneden verteltechniek. En moet er vertaald worden, dan vergt het van de vertaler een navenant vertaaltechniek. Ontbeert het origineel die verteltechniek, dan kan het niet anders of de vertaling moet inboeten aan brontekstgetrouwheid. Algauw is het resultaat meer een navertelling dan een vertaling. Het zou wel heel verrassend zijn als een complex verhaal als de Bijbel, in veel eeuwen door diverse vertellers in uiteenlopende genres tot stand gebracht, verteld zou zijn op een wijze die zich leent voor een historisch-presentische vertaling. Het zou wellicht wel kunnen voor delen van de evangeliën.

Hoe dan ook, de vertaler zou meer vrijheid moeten nemen dan Oussoren genomen heeft met bijvoorbeeld de verwekkingsgeschiedenis in Matteüs 1. Om historisch-presentisch aan te geven hoe de familie van Jezus in elkaar zit, had *egenmêsen* vertaald kunnen worden met 'is de vader van', zoals – zij het preteritaal – gedaan is in de *Willibrordvertaling* en de *Groot Nieuws Bijbel*. Zeker, zo wordt uiteraard de allusie versluierd dat de genesis van de wereld in het Oude Testament als pendant heeft de genesis van de nieuwtestamentische wereld door de geboorte van Jezus. Is met de *genereer*-vertaling in de NB dan toch al te veel exegese bedreven?⁸ Hoe dan ook, de NB-vertaling van Matteüs 2:1 met het versdeel: 'terwijl Jezus wordt gegenereerd' is onbegrijpelijk. Want volgens het vers ervoor heeft Maria het kind al gebaard dat van Jozef de naam Jezus heeft gekregen, en de magiërs komen dan al uit het oosten in Jeruzalem aan.

Laten we kort nog enkele gevallen bezien waarin Oussorens historisch-presentische vertelwijze niet zo geslaagd is, eerst in het Oude en dan in het Nieuwe Testament.

Een oudtestamentische historie verteld in het historisch presens

Het boek Job begint in de NB met een preteritale vertelwijze, waarna een historisch-presentische vertelwijze gebruikt wordt in de verzen 2 en 3 in (11)ii-iii. Vervolgens wordt de preteritale vertelwijze opgepakt voor vers 4 in (11)iv en ook nog voor vers 5, maar van daaraf wordt het boek historisch-presentisch verteld.

-
- (11) i. Er was eens een man in het land Oets, Job genaamd, en die man was volmaakt en oprecht, godvrezend en wars van kwaad.
- ii. Hem worden geboren zeven zonen en drie dochters,
- iii. en zijn bezit belooft zeventien duizend stuks kleinvee en drieduizend kamelen [...]; zo wordt die man groter dan alle zonen van het oosten.
- iv. Rondgaand richtten zijn zonen een feestdronk aan, in ieders huis op zijn dag; dan zonden zij bericht en riepen zij hun drie zusters op om bij hen te eten en te drinken.

Deze deels preteritaal vertaalde inleiding contrasteert met het geheel historisch-presentisch vertaalde boek Ruth, hoewel het begin daarvan, 1:1-5, toch ook duidelijk inleidend is. Geheel preteritaal vertaald zijn in de NB daarentegen enkele korte verhalen, zoals de fabel in Richteren 9:8-15 en de parabel in 2 Samuel 12:1-4.

De redenen voor Oussorens vertaalwijze van het beginfragment in het boek Job zijn niet duidelijk. Allereerst is het bevreemdend dat er gekozen is voor een conventioneel sprookjesbegin. De tekst had prima historisch-presentisch vertaald kunnen worden met: 'In het land Oets leeft een man, Job genaamd, en die man is ...'. Een tweede punt is de vertaling in (11)ii met het inchoatieve *worden*. Hier was *zijn* aannemelijker geweest, want minstens enkele van Jobs kinderen zijn vast al geboren voordat hij het genoemde bezit vergaard had. Dan is het niet zo verrassend meer dat er in het preteritaal vertaalde vers in (11)iv al sprake is van zoons en dochters die feestvieren. Een volgend punt is het inchoatieve *wordt* in het slot van (11)iii. Hier zou *is* verwacht worden, want vermoedelijk is Job met het beschreven bezit al rijker dan enig ander in het Oosten. Tot slot is uit (11)iv maar moeizaam op te maken dat *zijn* zoons geregeld om beurten een feest hielden. De habitualiteit wordt gemist in de vertaling.

Een nieuwtestamentische historie verteld in het historisch presens

De gelijkenis van de zaaier wiens zaaigoed op vier soorten bodems belandde, staat in Matteüs 13:3-8, Marcus 4:3-8 en Lucas 8:5-8. Hoe staat die in de NB? In Matteüs wordt de parabel historisch-presentisch verteld, in Marcus preteritaal, in Lucas weer historisch-presentisch. Niet duidelijk is waardoor het geschipper is ingegeven. Aan het begin van de teksten kan het niet liggen. Matteüs gaat van start met *idou exêlthen ho speirôn tou speirein*, Marcus met *akouete idou exêlthen ho speirôn speirai* en Lucas met *exêlthen ho speirôn tou speirai ton sporon autou*. De NB-vertaling van *exêlthen ho speirôn* luidt achtereenvolgens: 'de zaaier is uitgegaan', 'de zaaier ging uit' en 'de zaaier gaat uit'. De verschillen zijn moeilijk toe te schrijven aan de verdere inhoud.

Wat in Matteüs 13:6 overigens nog opvalt, is de onhandige vertaling van *hêlion de anateilantos* met ‘maar als de zon opkomt [verschroeien ze]’. De historiserende *als*-zin was makkelijk te vermijden geweest met ‘bij opkomst van de zon’.⁹ Moet de tekst ‘heel direct en actueel’ klinken, dan stoort dit gebruik van *als*, want het heeft juist het effect dat het om geschiedenis gaat, zoals in: *Als Maurits sterft, wordt zijn broer Frederik Hendrik stadhouder* (Haeseryn e.a., p. 553). Het historiserende *als*-gebruik komt veel voor in de NB (neem Matteüs 22:10, 11, 22, 34 en 45). Zie Genesis 4:8 ‘als zij op het veld zijn staat Kaïn op tegen Abel, zijn broer, en vermoordt hem.’ Met zulke *als*-zinnen worden lezers er – vast onbedoeld – telkens aan herinnerd dat ze te maken hebben met geschiedenis.

Conclusie

De keus om het complexe bijbelverhaal in beginsel historisch-presentisch te vertellen verdient geen aanbeveling. Daar zijn wat betreft de evangeliën, overgeleverd in het Grieks, op z’n minst taalkundig goede gronden voor, omdat het Nederlandse systeem van werkwoordstijden genoeg met het Griekse systeem overeenkomt om er nauw bij aan te sluiten. Belangrijk is daarbij dat het historisch presens in diverse passages van de Griekse bronteksten voorkomt: het mogelijk bedoelde effect ervan verdwijnt uit het zicht bij een integrale historisch-presentische vertelwijze. Vanuit narratief oogpunt is er evenmin reden voor een positief advies om de Bijbel historisch-presentisch te vertalen, want veel tekstgedeelten zijn er niet op aangelegd om ze aldus te vertellen. Wie dan toch een kundig verteld verhaal van de Bijbel wil hebben, moet een getalenteerd verteller vragen om een navertelling te maken.

Noten

- 1 Een mooi voorbeeld van een speciale omstandigheid is Genesis 3:13 ‘de slang heeft mij verleid en ik at’ (NB), waar een voltooid tegenwoordige tijd gevolgd wordt door een onvoltooid verleden tijd. Dit kan doordat de situatie van het eten ook in de tijd nauw verband houdt met de verleiding. Bij een heel ander type gevallen gaat het om een eerdere situatie in het vertelproces zelf, die bepaald kan worden met bijvoorbeeld *daarnet*, zoals in: *Dat zei ik daarnet al*. Denk voor het gebruik van een voltooid verleden tijd bijv. aan: *Dat had ik je daarnet al willen zeggen*.
- 2 Zie ook gevallen als in noot 1.
- 3 Er mogen dan geen bepalingen zijn die gebonden zijn aan de verteltijd, zoals *gisteren, donderdag, van de week*.
- 4 Op het belang van een woord als *plotseling* bij het inzoomen op een historisch-presentisch vertelde scène wijst John R. Frey, ‘The historical present in narrative literature, particularly in modern German fiction’ in: *The Journal of English and German Philology* 65, 1946, 64-65.

- 5 Zie ook John R. Frey, 'The historical present in narrative literature, particularly in modern German fiction' in: *The Journal of English and Germanic Philology* 65, 1946, 66.
- 6 Zie Robert I. Binnick, *Time and the Verb. A guide to tense and aspect*. New York / Oxford 1991 en recenter bijvoorbeeld R. Harald Baayen, 'The Pragmatics of "tenses" in Biblical Hebrew' in: *Studies in Language* 21, 1997 en Galia Hatav, 'Anchoring world and time in biblical Hebrew' in: *Journal of Linguistics* 40, 2004.
- 7 Evenals het historisch presens in Chaucers *Canterbury Tales* soms een 'Symptom der Vergegenwärtigung einer Szene' kan zijn (Bauer 1967), zo kan dat in Matteüs 4:5-6 het geval zijn met *paralambanei* en *legei* (in: *tote paralambanei auton ho diabolos eis tèn hagian polin kai estêsen auton epi to pterugion tou hierou kai legei autôi ei [...]*). Soms kan het gaan om markering van een episodewisseling, zoals in Matteüs 4:10 met *legei* (in: *tote legei autôi ho lêsous hupage satana*), in Marcus 1:12 met *ekballei* (in: *kai euthus to pneuma auton ekballei eis tèn erêmon*). Nog anders gemotiveerd zal de presensvorm *legei* zijn wanneer Jezus iets zegt, waarmee de aandacht gevestigd wordt op een openbaringshandeling, wat *dé raison d'être* van de evangeliën is.
- 8 De woordkeus sluit aan bij NB-passages als in Matteüs 1:1, 18; 2:1: 'Boek van de genesis,- geboorte (Gen. 5,1), van Jezus Christus, zoon van David, zoon van Abraham', 'Van Jezus Christus is de genesis,- geboorte, zó geweest' en Matteüs 2:1 'terwijl Jezus wordt gegenereerd.'
- 9 Als is gelet op het verband niet iteratief of conditioneel gebruikt.

Geraadpleegde literatuur

- R. Harald Baayen, 'The Pragmatics of "tenses" in Biblical Hebrew' in: *Studies in Language* 21, 1997, 245-285.
- Gero Bauer, 'Historisches Präsens und Vergegenwärtigung des epischen Geschehens. Ein erzähltechnischer Kunstgriff Chaucers' in: *Anglia. Zeitschrift für englische Philologie* 85, 1967, 138-160.
- Robert I. Binnick, *Time and the Verb. A guide to tense and aspect*, New York / Oxford 1991.
- John R. Frey, 'The historical present in narrative literature, particularly in modern German fiction' in: *The Journal of English and Germanic Philology* 65, 1946, 43-67.
- Walter Haeseryn, Kirstin Romijn, Guido Geerts, Jaap de Rooij en Maarten C. van den Toorn, *Algemene Nederlandse spraakkunst*, Groningen 1997.
- Galia Hatav, 'Anchoring world and time in biblical Hebrew' in: *Journal of Linguistics* 40, 2004, 491-626.
- Pieter Oussoren, *Naardense Bijbelvertaling; de volledige tekst van de Hebreeuwse Bijbel en het Nieuwe Testament*, Vught 2004.

Dr. Th.A.J.M. Janssen is emeritus hoogleraar Taalkunde en taalbeheersing van het Nederlands (Vrije Universiteit Amsterdam) en heeft als supervisor meegewerkt aan *De Nieuwe Bijbelvertaling*.

Vertaalaantekeningen bij het oecumenisch leesrooster (2)

Jaap van Dorp, Matthijs de Jong en Clazien Verheul

Elke nieuwe bijbelvertaling verschilt van haar voorgangers. De verschillen kunnen zijn ontstaan doordat het taalgebruik in de vertaling gemoderniseerd of aan een bepaald niveau aangepast is. De vertalers kunnen ook veranderde exegetische inzichten hebben verwerkt. Of ze gebruikten bij het vertaalwerk een methode die nog niet eerder werd toegepast. In de serie *Vertaalaantekeningen bij het oecumenisch leesrooster* worden vertaalbeslissingen in *De Nieuwe Bijbelvertaling (NBV)* besproken vanuit de bijbelwetenschap, de vertaalwetenschap en de neerlandistiek. De behandelde teksten zijn ontleend aan het oecumenisch leesrooster van de Raad van Kerken in Nederland.

De reeks vormt een aanvulling op de vertaalaantekeningen bij de NBV die te vinden zijn op de website www.voederbak.nl. In deze tweede aflevering komen aan de orde: Jesaja 41:19, Jesaja 57:18-19, Zacharia 9:9, Lucas 24:50-52, Johannes 14:2. Ze staan in de volgorde van het leesrooster in 2008.

Johannes 14:2 (zondag 20 april)

In de NBV is dit vers als volgt vertaald: 'In het huis van mijn Vader zijn veel kamers; zou ik anders gezegd hebben dat ik een plaats voor jullie gereed zal maken?' Met deze weergave wijkt de NBV af van de *Statenvertaling (SV)* en de *NBG-vertaling 1951 (NBG 1951)*. Om de laatste te citeren: 'In het huis mijns Vaders zijn vele woningen – anders zou ik het u gezegd hebben – want Ik ga heen om u plaats te bereiden.' De eerste zinsnede leidt niet tot misverstanden, al hebben diverse lezers van de NBV zich wel afgevraagd waarom voor de vertaling 'kamers' is gekozen. Daarover later meer. Eerst zullen we nader ingaan op de rest van het vers, die op twee manieren kan worden opgevat.

In het Grieks luidt de betreffende tekst: *ei de mê eipon an humin hoti poreuomai hetoimasai topon humin*. Nu kan men *hoti* opvatten als signaal dat de indirecte rede begint, zoals de NBV doet, of als een voegwoord, ‘want’, zoals wordt gedaan door NBG 1951. In het eerste geval wordt het geheel een retorische vraag: ‘indien niet (d.w.z. als het *niet* vele kamers zou hebben gehad), zou ik (Jezus) u (de leerlingen) dan gezegd hebben dat (*hoti*) ik een plaats voor u gereed zal maken?’ Het geïmpliceerde antwoord is: nee. In het tweede geval met *hoti* als voegwoord, worden het twee aparte zinnestelsels: ‘indien niet, zou ik u dat wel gezegd hebben. Want (*hoti*) ik ga heen om voor u een plaats gereed te maken.’ De functie van een redengevend *hoti* (‘want’) is in deze tekst onduidelijk. Het heeft in ieder geval geen betrekking op het direct voorafgaande. Daarom heeft de NBG 1951 de middelste zinsnede tussen gedachtestreepjes gezet. Beide weergaves zijn mogelijk. En beide zijn eigenlijk vreemd. Als op zichzelf staande opmerking, zoals in de NBG 1951, lijkt het een overbodige uitspraak. Er is dus alle reden om de keuze van de NBV te volgen. Maar ook die roept een vraag op. Immers, nu wordt de suggestie gewekt dat Jezus verwijst naar een eerdere uitspraak (‘zou ik anders gezegd hebben dat ...’). Maar die uitspraak is nergens duidelijk terug te vinden, al lijkt de strekking van Johannes 12:32 wel enigszins op de tekst die hier besproken wordt.

Dan is er de vraag waarom *monai* met ‘kamers’ is vertaald in de NBV. Het probleem zit niet zozeer in het Grieks. In 14:2 wordt de hemel voorgesteld als een huis (*oikos*) dat veel ruimtes of vertrekken bevat; veel mensen kunnen er verblijven. Dit is een voorstelling die niet alleen in het evangelie volgens Johannes voorkomt, maar ook in diverse andere joods-christelijke geschriften (zoals 4 Ezra 7:80; 1 Henoch 39:4-5; Testament van Abraham 20:14). Het gaat erom welke woorden je kiest in het Nederlands. De keuze van de NBG 1951 voor ‘woningen’ is vreemd, omdat een ‘huis’ normaliter niet uit ‘vele woningen’ bestaat. Als je *monai* met één zelfstandig naamwoord wilt weergeven dat de ruimtes of vertrekken van een (groot) huis aanduidt, dan kom je – in standaard Nederlands – vanzelf uit bij kamers.

Er is wel een alternatief denkbaar, namelijk door niet te kiezen voor één zelfstandig naamwoord om *monai* weer te geven, maar door de zin in zijn geheel te vertalen met: ‘Er kunnen veel mensen wonen in het huis van mijn Vader’ (zie M. de Jonge, *Johannes*, p. 185).

Bij de keuze voor ‘kamers’ dient men te bedenken dat het er in deze tekst natuurlijk niet om gaat dat ieder maar een beperkte ruimte krijgt toegemeten (‘een kamer’), maar om het feit dat het hemelse huis ruimte biedt voor velen om er blijvend te wonen.

Geraadpleegde literatuur

M. de Jonge, *Johannes. Een praktische bijbelverklaring*, Tekst en Toelichting, Kampen 1996.

R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium 3. Teil*, Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament, Freiburg/Basel/Wenen 1992.

Jesaja 41:19 (zondag 27 april)

Jesaja 41:19 luidt in de nieuwste editie van de NBV:

‘Ik plant in de woestijn
ceder en acacia, mirte en olijfwilg,
en ik laat in de wildernis
den, sneeuwbal en cipres opschieten.’

Deze vertaling verschilt op twee punten van de eerste editie van de NBV uit 2004. Wat eerst ‘olijf’ en ‘kamperfoelie’ was, is nu ‘olijfwilg’ en ‘sneeuwbal’. De Hebreeuwse termen hiervoor zijn respectievelijk ‘*eets sjèmèn*’ en *tidhar*. Voor de ‘*eets sjèmèn*’ is in de Nederlandse bijbelvertalingen een behoorlijke variëteit aan benamingen te vinden: ‘olieboom’, ‘olieachtige boom’, ‘(wilde) olijfbom’, ‘oleaster’, ‘olijf’ en ‘olijfwilg’. In Jesaja 41:19 moet echter de indruk worden vermeden dat het gaat om een boom die olijven levert die men eet of waaruit olijfolie wordt gewonnen. Het woord ‘olijf’ doet daaraan wel sterk denken. Daarom is de NBV hier aangepast. Met ‘*eets sjèmèn*’ is de oleaster bedoeld, die ook wel ‘olijfwilg’ genoemd wordt. De takken van de olijfwilg en de olijfbom werden volgens Nehemia 8:15 gebruikt bij het maken van loofhutten. Voor het Hebreeuwse woord *tidhar* zijn in de loop der tijd diverse vertalingen gegeven: ‘dennenboom’, ‘beuk’, ‘busboom’, ‘cipres’, ‘plataan’, ‘olm’, ‘iep’ en in de eerste editie van de NBV ‘kamperfoelie’. Volgens de moderne handboeken op het gebied van de flora in de Bijbel moet de *tidhar* geïdentificeerd worden als een plant die weliswaar tot de kamperfoelifamilie behoort, maar die niet moet worden verward met de bekende klimplant met die naam. Daarom is de NBV ook op dit punt gewijzigd. Hier is namelijk de *viburnum tinus* bedoeld, de altijdgroene (laurier)sneeuwbal, een tamelijk hoge struik met lederachtige bladeren.

Geraadpleegde literatuur

J. van Dorp, ‘Wat stond er eigenlijk? De NBV vergeleken met vroegere vertalingen (13)’ in: *Met Andere Woorden* 26/1 (maart 2007), 50-54.

Hemelvaart, uit: *Taferelen der voornaamste geschiedenissen van het Oude en Nieuwe Testament [...]*, 's-Graavenhage 1728.

Foto: NBG/Sandra Haverman

Lucas 24:50-52 (donderdag 1 mei)

Wie vertrouwd is met de NBG 1951 zou bij de lezing van het slot van Lucas in de NBV voor een verrassing kunnen komen te staan. Lucas 24 eindigt met een afscheid tussen Jezus en zijn leerlingen buiten Jeruzalem (24:50-51), waarna de leerlingen naar Jeruzalem terugkeren en daar blijven (24:52-53). Het afscheid tussen Jezus en zijn leerlingen wordt in de vertaling van de NBG 1951 als volgt verwoord: 'En Hij leidde hen naar buiten tot bij Betanië en Hij hief de handen omhoog en zegende hen. En het geschiedde, terwijl Hij hen zegende, dat Hij van hen scheidde.' In de NBV worden deze verzen als volgt vertaald: 'Hij nam hen mee de stad uit, tot bij Betanië. Daar hief hij zijn handen op en zegende hen. Terwijl hij hen zegende, ging hij van hen heen en werd opgenomen in de hemel.'

De eerste tekst zegt niet waarheen Jezus vertrok; de tweede wel: hij werd opgenomen in de hemel. Dit verschil komt ook tot uitdrukking in de kopjes boven de vertaling. In de NBV staat boven Lucas 24:13-53 één kopje, namelijk 'Verschijningen en hemelvaart'. In de NBG 1951 wordt dit stuk in tweeën gedeeld, waarbij 24:13-35 het kopje 'De Emmaüsgangers' heeft en 24:36-53 'Verschijningen van Jezus'. Dit verschil roept de vraag op: beschrijft Lucas 24:50-51 de hemelvaart van Jezus nu wel (NBV) of niet (NBG 1951)? Deze vraag is gemakkelijk te beantwoorden. Het slot van vers 51, om precies te zijn de woorden 'en werd opgenomen in de hemel' (Grieks *kai anefereto eis ton ouranon*), ontbreekt in sommige handschriften. In de NBG 1951 is die kortere tekst gevolgd. Maar het is inmiddels vrij zeker dat de woorden 'en werd opgenomen in de hemel' tot de oorspronkelijke tekst behoren en dat deze woorden bij het overschrijven weggelaten zijn. Overschrijvers hadden een duidelijk motief om deze woorden weg te laten: ze zouden in tegenspraak zijn met Handelingen 1:1-14. Dáár lijkt met zoveel woorden gezegd te worden dat Jezus' hemelvaart plaatshad veertig dagen na zijn opstanding (1:3). Maar de hemelvaart van Lucas 24:50-51 speelt zich af op de avond van de dag waarop Jezus is opgestaan. Overschrijvers lieten de woorden in Lucas 24:51 weg om de chronologische tegenstrijdigheid die zij zagen met Handelingen 1 op te lossen.¹

Volgens de laatste edities van het Griekse Nieuwe Testament (Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece* 26^e en 27^e editie) behoort dit zinsdeel tot de oorspronkelijke tekst van Lucas 24:51. In de NBV (en met haar de meeste vertalingen) zijn de woorden 'en werd opgenomen in de hemel' als onderdeel van de tekst van Lucas beschouwd.²

Dit roept echter een tweede vraag op, die minder gemakkelijk te beantwoorden lijkt. Wie Lucas 24 onbevangen leest, komt onvermijdelijk tot de conclusie dat dit gehele verhaal zich afspeelt op de dag van Jezus'

---

opstanding. Het lege graf, de Emmaüsgangers, Jezus' bezoek aan de leerlingen, en het afscheid bij Betanië, het vindt allemaal plaats op diezelfde dag (zie vers 13, 33, 36, 50). Alleen vers 53 beslaat een periode die verder reikt dan de dag van de opstanding. Hoe kan het dat Lucas 24:50-51 Jezus' hemelvaart op de avond van de dag van zijn opstanding plaatst, terwijl Handelingen 1 die hemelvaart veertig dagen later lijkt te plaatsen? De boeken zijn door dezelfde auteur geschreven. De veronderstelling dat deze auteur meende dat Jezus tweemaal in de hemel is opgenomen, ligt niet voor de hand. De suggestie dat hij zich heeft vergist, is ook niet zo sterk. Het is evident dat Lucas 24 en Handelingen 1 op allerlei manieren op elkaar betrokken zijn. De oplossing moet ook niet gezocht worden in het weglaten van de woorden 'en werd opgenomen in de hemel' in Lucas 24:51. Dit hoort nu eenmaal bij de tekst, en ook zou het anders onduidelijk zijn waar Jezus naartoe ging.

In een artikel in *Met Andere Woorden* heeft H.J. de Jonge vorig jaar een oplossing voor deze kwestie gegeven. Hij stelt dat Handelingen 1:1-14, mits goed gelezen, niets anders zegt dan Lucas 24. Ook de voorstelling van Handelingen 1:1-14 zou zijn dat Jezus op de avond van de dag van zijn opstanding met zijn leerlingen at, hen instrueerde, en van hen heenging door zijn hemelvaart. Daarbij moet de verwijzing naar de periode van veertig dagen waarin Jezus aan zijn leerlingen verscheen, Handelingen 1:4, als een vooruitblik worden gelezen. Ná de hemelvaart (op de dag van de opstanding) is Jezus nog gedurende veertig dagen verschenen aan zijn leerlingen. Kort daarop brak het Pinksterfeest aan en begon voor de leerlingen een nieuwe fase.

De oorspronkelijke tekst van Lucas 24:51 bevat dus naar alle waarschijnlijkheid een verwijzing naar Jezus' hemelvaart. De NBV bevat in dit opzicht een juiste weergave van de tekst.

Noten

- I Er zijn meer argumenten te noemen die pleiten voor de oorspronkelijkheid van 'en werd opgenomen in de hemel' (*kai anefereto eis ton ouranon*). Lucas 9:51 wijst vooruit naar Jezus' 'wegneming' en wekt de verwachting dat deze episode nog deel uitmaakt van het evangelie; Handelingen 1:2 bevestigt dat het evangelie het verhaal over Jezus vertelt 'vanaf het begin tot aan de dag waarop hij in de hemel werd opgenomen'. Het slot van Lucas 24:51 hoort dus thuis in de oorspronkelijke tekst. Bovendien is er nóg een reden te noemen waarom dit zinnetje in sommige handschriften ontbreekt. Vers 52 begint met vier dezelfde letters als dit zinnetje (*kai auto*); dat betekent dat een overschrijver per ongeluk direct naar het tweede *kai a...* kan zijn gegaan en daarmee het slot van vers 51 heeft overgeslagen. Dit heet homoioarcton ('eender begin') en is een veelvoorkomend verschijnsel bij tekstoverschrijving. Zie hiervoor Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New*

Testament, Stuttgart 1994 162-163, of Omanson, *A Textual Guide to the Greek New Testament*, Stuttgart 2006 158-159.

- 2 In de oudere edities van het Griekse Nieuwe Testament is het slot van Lucas 24:51 niet in de hoofdtekst opgenomen. Het kan de vertalers van NBG 1951 dus zeker niet kwalijk worden genomen dat ze dit zinsdeel niet hebben opgenomen. In de tekstkritische verschuiving heeft papyrus 75 een belangrijke rol gespeeld. Deze papyrus (bekend als Papyrus Bodmer XV) werd in 1952 ontdekt in Egypte. Het is een onvolledige codex met delen uit Lucas en Johannes. De tekst wordt gedateerd rond 200 n.Chr. en bevat Lucas 24:51 inclusief de frase die hier besproken wordt.

Geraadpleegde literatuur

H.J. de Jonge, 'De hemelvaart van Jezus op de dag van zijn opstanding,' in: *Met Andere Woorden* 25/3 (september 2006), 3-13.

Bruce M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*², Stuttgart 1994.

Roger L. Omanson, *A Textual Guide to the Greek New Testament*, Stuttgart 2006.

Jesaja 57:18-19 (zondag 8 juni)

Jesaja 57:14-21 bevat een heilsaankondiging voor de Judeeërs die geleden hebben onder het oordeel van God (57:15-19). De vertaling van Jesaja 57:18-19 luidt in de NBV:

'Ik heb gezien wat ze deden,
maar toch zal ik hen genezen, hen leiden
en hun barmhartigheid bewijzen.

Treurenden bied ik troostrijke woorden:

Vrede, vrede voor iedereen, ver weg of dichtbij
– zegt de HEER –, ik zal genezing brengen.'

Met 'Treurenden bied ik troostrijke woorden' combineert de NBV, net als de *Willibrordvertaling* 1995 (WV), het laatste woord van 57:18 (*la'aveelaaw*, 'voor/aan de treurenden') met het begin van 57:19. In de NBG 1951 is in deze verzen woord voor woord gevolgd wat God in het Hebreeuws over zijn volk zegt: 'Zijn wegen heb Ik gezien, doch Ik zal het genezen, het leiden, en het weer vertroosting schenken, namelijk aan de treurenden ervan. Ik schep de vrucht der lippen: vrede, vrede voor hem die verre, en voor hem die nabij is, zegt de HERE; en Ik zal hem genezen.' Uit de context is af te leiden dat de woorden *booree' niev sefatajim*, 'Ik schep (letterlijk: scheppende) de vrucht der lippen', betrekking moeten hebben op de verslagen en treurende groep Judeeërs. Maar wat is het verband precies? In de meeste commentaren wordt ervan uitgegaan dat de 'vrucht der lippen' een aanduiding is van 'lofprijzing': als de treurenden worden getroost, nemen zij in plaats van een klacht woorden van lof en dank op de lippen. Door te troosten schept God zelf de lofprijzing die

---

hem gebracht wordt. Die interpretatie blijkt duidelijk uit de vertaling die de *New Jerusalem Bible* biedt van 57:18-19a:

‘I saw how he behaved, but I shall heal him,
I shall lead him, fill him with consolation,
him and those who mourn for him,
bringing praise to their lips.’

Die uitleg is echter gelet op de problemen in de Hebreeuwse tekst van 57:19a niet vanzelfsprekend. De ‘vrucht der lippen’ kan in de eerste plaats ook verwijzen naar een uitspraak van God. In de tweede plaats is het maar de vraag hoe de woorden *booree’ niev* precies moeten worden opgevat. In *Tanakh*, de vertaling van de Jewish Publication Society (1985) is Jesaja 57:18-19a anders weergegeven dan in de *New Jerusalem Bible*:

‘I note how they fare and will heal them:
I will guide them and mete out solace to them,
And to the mourners among them
heartening, comforting words.’

In deze vertaling komt het accent dus te liggen op de woorden van bemoediging en vertroosting, die door God worden gesproken. Bij die interpretatie sluit de NBV aan.

Geraadpleegde literatuur

- W.A.M. Beuken, *Jesaja IIIA* (De prediking van het Oude Testament), Nijkerk 1989.
J.L. Koole, *Jesaja III (Jesaja 56-66)* (Commentaar op het Oude Testament), Kampen 1990.
K. Koenen, *Ethik und Eschatologie im Tritojesajabuch. Eine literarkritische und redaktionsgeschichtliche Studie*, Wissenschaftliche Monographien zum AT und NT 62, Neukirchen-Vluyn 1990.
E. Achtemeier, *The Community and Message of Isaiah 56-66: A Theological Commentary*, Minneapolis 1982.

Zacharia 9:9 (zondag 6 juli)

Zacharia 9:9 luidt in de NBV:

‘Juich, Sion,
Jeruzalem, schreeuw het uit van vreugde!’

Wie dit vers in de NBG 1951 opzoekt, leest: ‘Jubel luide, gij dochter van Sion; juich, gij dochter van Jeruzalem!’ In de NBV wordt dus niet meer letterlijk ‘de dochter’ van Sion of Jeruzalem aangesproken. Die werkwijze stemt overeen met wat andere moderne vertalingen van de Bijbel doen, bijvoorbeeld *Parole de Vie* 2000, *Gute Nachricht* 1997 en *Groot Nieuws Bijbel* 1996.

De aanduiding van een plaats met *bat* of *betoelat bat* komt in het Oude

Zacharia, uit: Claas Bruin, *Bybelsche Tafereelen des Ouden en Nieuwen Testaments [...]*, Amsterdam 1740.

Foto: NBG/Sandra Haverman

Testament herhaaldelijk voor. In Zacharia niet alleen in de hier besproken tekst, maar ook in 2:11 en 2:14, in Jeremia bijvoorbeeld in 4:31 en 48:18, in Micha 4:10, in Psalm 137:8, in Klaagliederen 1:15. Het gaat meestal om de aanduiding van een stad of land: Edom, Babel, Egypte, Sion, Jeruzalem, Juda, maar soms komt de combinatie ook voor met ‘*ammi*’, ‘volk’. Op enkele uitzonderingen na, zoals in Amos 5:2, gaat het om een aanspreking, zoals ook hier in Zacharia 9:9.

De vertaling met een genitief ‘dochter van Sion’, zoals in de NBG 1951 en in de WV, geeft een verkeerd beeld van de betekenis van deze formulering: niet een meisje uit Sion, een inwoner van Jeruzalem, wordt aangesproken, maar de stad zelf. De in het Hebreeuws gebruikte constructie heeft niet de functie van een genitiefbepaling maar van een bijstelling. Het is de stad *zél*f die gepersonificeerd wordt als een vrouw, *bat*, of een meisje, *betoelat bat*.

In de NBV is de vertaling ‘dochter van Jeruzalem’ vermeden omdat die immers tot misverstand leidt. Er is gekozen voor de vertaling ‘vrouwe’ wanneer in de context de personificatie van stad of land als vrouw een sterke rol speelt (zie bijvoorbeeld Amos 5:2, Micha 4:9-10 en Jesaja 47). Het nadeel van deze vertaling is dat het woord ‘vrouwe’ nogal archaïsch is, hoewel het associaties kan oproepen met de stedemaagd die ook in de

---

Nederlandse literatuur en beeldende kunst als beeld voor een stad kan functioneren. Wanneer de personificatie geen sterke rol speelt is (*betoelat*) *bat* niet apart vertaald. Dat is ook het geval in Zacharia 9.

Geraadpleegde literatuur

A. Fitzgerald, 'btwlt and bt as Titles for Capital Cities' in: *Catholic Biblical Quarterly* 37 (1975), 167-183.

E.R. Follis, 'The Holy City as a Daughter', in: idem, *Directions in Biblical Poetry*, Sheffield 1987, 173-184.

W. Gesenius, *Hebräische Grammatik* (völlig umgearbeitet von E. Kautzsch, 28. Auflage), Hildesheim/Zürich/New York 1985, §128 k.

Dr. J. van Dorp is als oudtestamenticus verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap; dr. M.J. de Jong is als nieuwtestamenticus verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap; drs. C. Verheul is als neerlandicus verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

Kort Nieuws

Klaar: de Statenvertaling getranscribeerd

In mei 2008 zal de feestelijke presentatie plaatsvinden van het digitaliseringproject van Nicoline van der Sijs. Op enkele websites zal de getranscribeerde versie van de *Statenvertaling* (1637), inclusief kanttekeningen te zien zijn.

Op de website van het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG), www.bijbelsdigitaal, zal dan naast de gefotografeerde en doorzoekbare versie van de *Statenvertaling*, ook de transcriptie te zien zijn. Meer informatie te zijner tijd in ieder geval op de websites van het NBG (www.bijbelgenootschap.nl) en van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (www.inl.nl).

Pinksterproject: Vurige tongen – Feest voor de geest

Luisteren speelt een belangrijke rol in het nieuwe gezamenlijke Pinksterproject van het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) en de Protestantse Kerk (PKN). Met behulp van een CD met diverse hoorspelen kan invulling gegeven worden aan het feest van de Geest, in de kerk en daarbuiten. NCRV Radio verzorgt de opname van de hoorspelen en zendt via Schepper & Co radio rond Pinksteren een gedeelte van de CD uit.

‘Wij allen horen hen in onze eigen taal spreken over Gods grote daden’, zeggen de mensen in Jeruzalem als de leerlingen van Jezus met Pinksteren vol vuur vertellen wat hen bezielt.

Dit Pinksterverhaal staat als hoorspel op een CD, met stemmen van bekende acteurs. Ook het verhaal over de ontmoeting tussen Filippus en de Ethiopiër die in de Bijbel leest (Handelingen 8:26-40) klinkt als hoorspel. Verder bevat de CD uitleg over het Pinksterfeest en stellen de hoofdpersonen in de verhalen zichzelf voor.

U kunt de CD met als titel *‘Vurige tongen - Feest voor de geest’* op Pinksteren meegeven aan alle mensen in de kerk, en hen vragen een CD weg te geven aan een collega, familielid of vriend, die weinig (meer) weet van de Bijbel.

Gebruiksmogelijkheden voor de CD

De CD kan op verschillende manieren worden gebruikt:

---

1. Geloofsgesprek

Luister naar de verschillende onderdelen en praat met elkaar over de betekenis van Pinksteren, bijvoorbeeld op een gesprekskring, in een leerhuis, met de liturgiecommissie, als opening op de kerkenraad, met de catechesegroep, met de kinderen etc.

2. Pinksterviering

Heeft u goede afspeelapparatuur in uw kerk? Vervang dan het voorlezen van het pinksterverhaal door het luisteren naar het hoorspel.

3. Doorgeven

Deze manier is de meest uitdagende: geef de CD weg. Geef hem op Pinksteren mee aan alle kerkgangers, maar laat het daar niet bij. Vraag hen om een extra CD mee te nemen en die weg te geven aan een collega, familielid of vriend, die weinig (meer) weet van de Bijbel. Elke CD zit in een kleurig enveloppe om bij iemand te bezorgen met wie je het geloof en jouw inspiratie wilt delen.

Werkboekje

Behalve de CD verschijnt een werkboekje waarmee voorganger en gemeenteleden samen de Pinksterviering voor kunnen bereiden, met onder meer suggesties voor het werken met de CD, het voeren van een geloofsgesprek over Pinksteren en onderdelen voor een pinksterviering: een begroeting in allerlei talen, een gebed om de zeven gaven van de Geest, zingen in zeven talen, tips voor de kinderkerk etc.

Kosten

1 CD: €2,50 per stuk

25 CD's of meer: €1,50 per stuk

100 CD's of meer: €0,50 per stuk

Het werkboekje kost €3,95 per stuk

Bestellen

Bestellen kan bij de afdeling brochureverkoop van de Protestantse Kerk, tel. (030) 880 13 37, e-mail brochureverkoop@pkn.nl.
Leverbaar vanaf 17 maart 2008.

Biebel is kloar!

Na meer dan dertig jaar noeste arbeid is de Bijbel in de Groninger streektaal nu klaar.

'Put is ter oet!' zei Marten van Dijken, coördinator van dit bijbelvertaalproject, bij de uitreiking van de tekst aan drukkerij Jongbloed in Heerenveen. Deze 'huisdrukker' van het Nederlands Bijbelgenootschap zal de druk verzorgen.

Vanaf 1973 is er door een team van zo'n 60 vrijwilligers gewerkt aan de totstandkoming van deze vertaling. Vanuit de oorspronkelijke talen is geprobeerd de bijbel in 'geef Grunnegers' over te zetten in een tekst die door alle Groningers in alle Groningse regio's begrepen kan worden. Zestig mannen en vrouwen, uit verschillende kerkelijke denominaties hebben eraan meegewerkt om dat oude en vertrouwd te laten klinken in de moderne oren van mensen die het Grunnegers nog steeds als de taal van hun hart beschouwen. Een project dat z'n weerga qua omvang en duur in de provincie Groningen niet kent en waar iedere Groninger, gelovig of niet, trots op kan zijn.

De vertaling van de bijbel in het Gronings vindt zijn oorsprong in de Grunneger Dainsten. Dat zijn kerkdiensten in de Groninger streektaal, waarvan er gemiddeld zo'n zestig per jaar in en buiten de provincie – tot zelfs in Amsterdam – worden gehouden. Ten behoeve van deze diensten ontstond er vraag naar bijbelteksten en liederen in het Gronings.

De uitgave, die zowel de canonieke als de deuterocanonieke boeken bevat, kwam tot stand in samenwerking met het Nederlands Bijbelgenootschap, de Katholieke Bijbelstichting, het Vlaams Bijbelgenootschap en de Vlaamse Bijbelstichting.

Naar verwachting verschijnt de bijbel in het Gronings eind oktober 2008, tijdens de Bijbel10daagse.

Binnenstebuiten – jongeren en religie in het Bijbels Museum Amsterdam

Van 25 april tot en met 2 november is in het Bijbels Museum te Amsterdam de tentoonstelling *Binnenstebuiten – jongeren en religie* te zien.

Persoonlijke portretten in woord en beeld laten zien hoe jongeren met hun geloof omgaan en welke plaats religie in hun dagelijks leven inneemt. De tentoonstelling toont dat religieuze tradities springlevend zijn onder jongeren tussen 13 en 20 jaar. Vijftien persoonlijke portretten representeren twaalf stromingen binnen de vijf wereldreligies - christendom, islam, boeddhisme, hindoeïsme en jodendom. Deze portretten benaderen de positieve kanten van religie, want juist de vrijheid, de energie en de waarde van traditie komen aan bod. In de tentoonstelling zijn tweehonderd kleurenfoto's te zien aan de hand waarvan de wereld van de jongeren zich voor het publiek ontvouwt.

In het museum is tevens een 'dialogruimte' ingericht. Op zes flatscreens zijn close-ups van de jongeren te zien, terwijl statements voorbijkomen die betrekking hebben op het geloof en hoe daar mee om te gaan in het dagelijks leven. Het publiek kiest zelf welk statement het aan welke jongere voorlegt. Bovendien kan het publiek zelf zijn mening geven en het gesprek met andere bezoekers aangaan.